

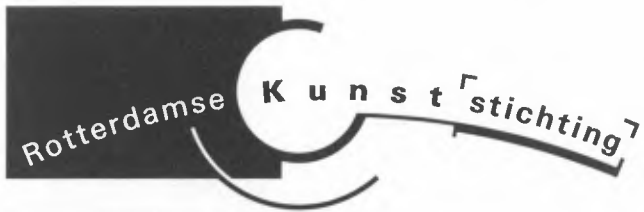

01-398

VORMGEVING IN ROTTERDAM

Rotterdamse Kunststichting

November 1998

Postbus 2800
3000 CV Rotterdam
010 4141666
fax 010 4135195

Aan: geadresseerde

f

Datum: 25 november 1998

Betreft: advies 'Vormgeving in Rotterdam'

Kenmerk: cdb/ds0340

Geachte mevrouw, geachte heer,

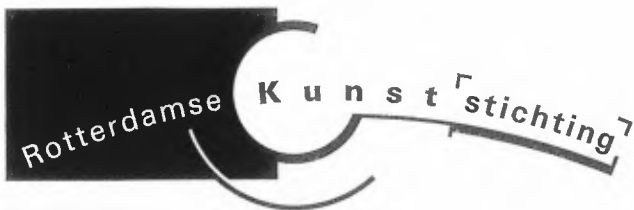
Hierbij ontvangt u ter informatie een exemplaar van het advies 'Vormgeving in Rotterdam' dat onlangs door de RKS werd aangeboden aan de heer Kombrink, wethouder Kunstzaken van de gemeente Rotterdam. Van dit advies is tevens een afschrift gezonden aan de heer Simons, wethouder Economische Zaken.

Met vriendelijke groet,

ROTTERDAMSE KUNSTSTICHTING

B/a

R.R. de Haas,
directeur

Postbus 2800
3000 CV Rotterdam
010 4141666
fax 010 4135195

Ter Kennisneming

Aan: Wethouder Kunstzaken en Mediabeleid
de heer J.C. Kombrink
Postbus 70012
3000 KP ROTTERDAM

Datum: 23 november 1998
Betreft: 'Vormgeving in Rotterdam'
Kenmerk: cdb/ds0338

Geachte heer Kombrink,

Graag bied ik u hierbij het advies 'Vormgeving in Rotterdam' aan. Dit advies beschrijft het samenhangende culturele, maatschappelijke en economische belang van de discipline vormgeving voor Rotterdam. Het schetst de bestaande verworvenheden op dit terrein, wijst op knelpunten en doet aanbevelingen om het vormgevingsklimaat van de stad verder te versterken.

Aangezien de aanbevelingen in het advies deels het werkkterrein van uw collega voor Economische Zaken betreffen, zal de RKS een afschrift van dit advies sturen aan wethouder Simons. Uit de recente samenwerking bij de totstandkoming van de Van Nelle Ontwerpfabriek blijkt dat de gemeente Rotterdam zich rekenschap geeft van het gecombineerde culturele en economische belang van vormgeving.

Rotterdam kan zich op het gebied van de vormgeving een zeker zelfbewustzijn veroorloven. De stad heeft een historische band met dit vakgebied, als bakermat van het Nieuwe Bouwen en de Nieuwe Typografie, en sinds 'design' begin jaren negentig samen met andere toegepaste kunsten werd uitgeroepen tot speerpunt van Rotterdams cultuurbeleid, is er veel bereikt. Nu is het zaak het vormgevingsklimaat van Rotterdam te intensiveren en de nieuwe kansen aan te grijpen. Zeker met projecten als Attractieve Stad en Culturele Hoofdstad op het programma.

De aanbevelingen in het advies zijn erop gericht de potentiële bijdrage van vormgeving aan de ruimtelijke, sociale en culturele kwaliteit van Rotterdam beter te benutten, het aanbod te verbeteren, de economie te versterken en de discussie over de culturele en maatschappelijke betekenis van vormgeving te bevorderen.

De belangrijkste zijn:

1. Vergroten van de bijdrage van vormgeving aan de kwaliteit van de Rotterdamse buitenruimte door het aanstellen van een gemeentelijke *adviseur vormgevingszaken* met helder gedefinieerde bevoegdheden en verantwoordelijkheden, en door het identificeren en uitvoeren van *pilotprojecten* voor de inzet van vormgevers in de buitenruimte van Rotterdam.
2. Behoud van 'vrije ruimte' in de stad voor vormgevers om in te werken en te presenteren, met in het verlengde daarvan de realisatie van *Casco* verzamelgebouwen voor – startende – vormgevers en kunstenaars uit andere disciplines.
3. Onderzoeken van de mogelijkheid om in Rotterdam een *Digitale Werkplaats* op te richten voor vormgevers en andere kunstenaars.
4. Uitvoering van een laagdrempelig, multidisciplinair, experimenteel programma voor kleinschalige podia, met inbreng van de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap, dat werkt als *Generator* voor de openbare discussie over vormgeving.

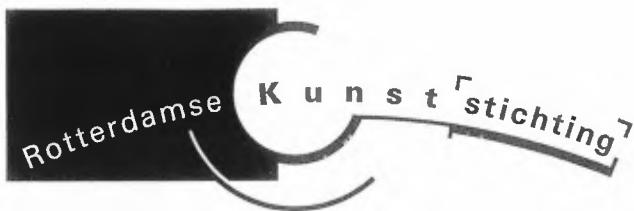
En tenslotte:

5. Samenwerking tussen Kunstzaken en Economische Zaken op vormgevingsgebied, teneinde het Rotterdamse vormgevingsklimaat te versterken en de bijdrage van vormgeving aan de Rotterdamse economie te vergroten.
6. In de tweede helft van de Cultuurplanperiode 1997-2000 meer recht doen aan herkomst en bestemming van de rijks gelden voor vormgeving, door binnen de huidige activiteiten die met deze gelden worden gefinancierd meer aandacht aan vormgeving te besteden.

Vanwege de zesde aanbeveling heeft de RKS de voorlaatste versie van dit advies voorgelegd aan de leden van het Overleg Beeldende Kunst. De reacties zijn in de tekst verwerkt.

Met vriendelijke groet,
ROTTERDAMSE KUNSTSTICHTING

R.R. de Haas,
directeur

Postbus 2800
3000 CV Rotterdam
010 4141666
fax 010 4135195

Ter Kennisneming

Aan: Wethouder Economische Zaken
de heer H.J. Simons
Postbus 70012
3000 KP ROTTERDAM

Datum: 23 november 1998
Betreft: 'Vormgeving in Rotterdam'
Kenmerk: cdb/ds0339

Geachte heer Simons,

Graag bied ik u hierbij het advies 'Vormgeving in Rotterdam' aan. Dit advies beschrijft het samenhangende culturele, maatschappelijke en economische belang van de discipline vormgeving voor Rotterdam. Het schetst de bestaande verworvenheden op dit terrein, wijst op knelpunten en doet aanbevelingen om het vormgevingsklimaat van de stad verder te versterken.

Dit advies is verzonden aan uw collega voor Kunstzaken en Mediabeleid, de heer Kombrink. Aangezien de aanbevelingen in het advies echter deels het werkkterrein van Economische Zaken betreffen, stuurt de RKS u bij deze een afschrift van het advies. Uit de recente samenwerking bij de totstandkoming van de Van Nelle Ontwerpfabriek blijkt dat de gemeente Rotterdam zich rekenschap geeft van het gecombineerde culturele en economische belang van vormgeving.

Rotterdam kan zich op het gebied van de vormgeving een zeker zelfbewustzijn veroorloven. De stad heeft een historische band met dit vakgebied, als bakermat van het Nieuwe Bouwen en de Nieuwe Typografie, en sinds 'design' begin jaren negentig samen met andere toegepaste kunsten werd uitgeroepen tot speerpunt van Rotterdams cultuurbeleid, is er veel bereikt. Nu is het zaak het vormgevingsklimaat van Rotterdam te intensiveren en de nieuwe kansen aan te grijpen. Zeker met projecten als Attractieve Stad en Culturele Hoofdstad op het programma.

De aanbevelingen in het advies zijn erop gericht de potentiële bijdrage van vormgeving aan de ruimtelijke, sociale en culturele kwaliteit van Rotterdam beter te benutten, het aanbod te verbeteren, de economie te versterken en de discussie over de culturele en maatschappelijke betekenis van vormgeving te bevorderen.

De belangrijkste zijn:

1. Vergroten van de bijdrage van vormgeving aan de kwaliteit van de Rotterdamse buitenruimte door het aanstellen van een gemeentelijke *adviseur vormgevingszaken* met helder gedefinieerde bevoegdheden en verantwoordelijkheden, en door het identificeren en uitvoeren van *pilotprojecten* voor de inzet van vormgevers in de buitenruimte van Rotterdam.
2. Behoud van 'vrije ruimte' in de stad voor vormgevers om in te werken en te presenteren, met in het verlengde daarvan de realisatie van *Casco* verzamelgebouwen voor – startende – vormgevers en kunstenaars uit andere disciplines.
3. Onderzoeken van de mogelijkheid om in Rotterdam een *Digitale Werkplaats* op te richten voor vormgevers en andere kunstenaars.
4. Uitvoering van een laagdrempelig, multidisciplinair, experimenteel programma voor kleinschalige podia, met inbreng van de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap, dat werkt als *Generator* voor de openbare discussie over vormgeving.

En tenslotte:

5. Samenwerking tussen Kunstzaken en Economische Zaken op vormgevingsgebied, teneinde het Rotterdamse vormgevingsklimaat te versterken en de bijdrage van vormgeving aan de Rotterdamse economie te vergroten.
6. In de tweede helft van de Cultuurplanperiode 1997-2000 meer recht doen aan herkomst en bestemming van de rijks gelden voor vormgeving, door binnen de huidige activiteiten die met deze gelden worden gefinancierd meer aandacht aan vormgeving te besteden.

Met vriendelijke groet,
ROTTERDAMSE KUNSTSTICHTING

R.R. de Haas,
directeur

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	3
2. Betekenis van vormgeving	4
3. Doelstellingen voor vormgevingsbeleid	5
4. Rotterdamse situatie nader beschouwd	7
4.1 Bijdrage van vormgeving aan de kwaliteit van de stad	7
4.2 De Rotterdamse ontwerpersgemeenschap	9
4.3 Vormgeving in kunstinstituten en galeries	11
4.4 Designprijs Rotterdam	13
4.5 Openbaar debat	13
4.6 Subsidies	14
4.7 Gedecentraliseerde middelen voor vormgevingsbeleid	15
5. Intensivering van beleid	15
5.1 Kwaliteit van de buitenruimte	15
5.2 Vormgeving en economie	16
5.3 Ruimte voor vormgevers	17
5.4 Vormgevers en nieuwe media	18
5.5 Tentoonstellingen	19
5.6 Erfgoed	20
5.7 Gedecentraliseerde geldstroom	21
6. Voorstellen voor nieuw beleid	22

Bijlagen

1. Historische schets
2. Onderzoek 'Ontwerpers in Rotterdam' (boekje)
3. Designprijs Rotterdam
4. Besteding rijks gelden voor vormgeving in Rotterdam

VORMGEVING IN ROTTERDAM

1. Inleiding

Aanleiding voor het advies

'Architectuur, design en film, dat moest Rotterdam binnenhalen'. Aldus voormalig wethouder Kunstzaken Joop Linthorst in de Volkskrant van 13 juni 1998, over de omslag in de culturele ambities van Rotterdam begin jaren negentig. Deze omslag vertaalde zich in de gemeentelijke notitie *De Kunst en de Stad*, waarin werd vastgelegd dat 'design' voortaan speerpunt van cultuurbeleid zou zijn, naast andere 'toegepaste kunsten' als architectuur, film, fotografie, en de nieuwe media.¹ Deze disciplines werden beschouwd als passend bij het moderne, technologische karakter van de stad.

Op deze terreinen is inmiddels veel bereikt, zoals de vestiging van het Nederlands Architectuurinstituut en het Nederlands Foto Instituut in Rotterdam, de oprichting van het Filmfonds Rotterdam en de komst van V2_Organisatie, waaraan onlangs het nationale Medialab is toegevoegd. Ook op designgebied zijn wapenfeiten te noemen: Museum Boijmans Van Beuningen breidde zijn belangrijke collectie industriële vormgeving uit, de nieuwe Kunsthal ontwikkelde zich tot podium voor design, de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap werd versterkt door de aanwas van nieuw talent en de Designprijs Rotterdam bezorgde de stad de reputatie tenminste eenmaal per jaar 'designhoofdstad van Nederland' te zijn. De RKS had in 1992 de organisatie van deze prijs op zich genomen en stelde in dat jaar tevens een adviescommissie en subsidiebudget voor vormgeving in. Design werd opgenomen in het debatprogramma van Zaal De Unie.

De Designprijs Rotterdam is na vijf afleveringen verzelfstandigd. De ontwikkeling van de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap schept kansen en verplichtingen. De culturele infrastructuur voor vormgeving in Rotterdam kan worden versterkt. En tenslotte ziet de stad zichzelf voor vraagstukken gesteld waaraan vormgeving een wezenlijke bijdrage kan leveren: de verhoging van de economische, sociale en ruimtelijke kwaliteit en de voorbereiding op het Culturele Hoofdstad-jaar 2001. Vandaar dat de RKS gaarne ingaat op het verzoek van de Gemeente Rotterdam om een advies over haar toekomstig vormgevingsbeleid te formuleren.

Opzet en totstandkoming advies

Deze eerste RKS-notitie over vormgevingsbeleid heeft vooral een verkennend en informerend karakter. Het wil het belang van vormgeving voor Rotterdam aantonen, de bestaande verworvenheden op dit terrein schetsen en daarnaast een aantal beleidsaanbevelingen doen om het vormgevingsklimaat van de stad verder te versterken. De belangrijkste aanbevelingen voor nieuw beleid zijn samengevat op de laatste bladzij van het advies.

Aan dit stuk ligt een tweetal onderzoeken ten grondslag: *Ontwerpers in Rotterdam*, een onderzoek uit 1996 naar de samenstelling en beroepspraktijk van de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap, en het evaluatieonderzoek *Vijf jaar Designprijs Rotterdam*, uitgevoerd in 1997 door het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen. Daarnaast zijn er gesprekken gevoerd met vele personen en instellingen op vormgevingsgebied binnen en buiten Rotterdam. Belangrijk waren verder de mening van de kernraad van de RKS en de adviezen van de 'sectie design' (tot september 1997) en de 'commissie beeldende kunst en vormgeving' (vanaf september 1997). De voorlaatste versie van het advies is verstuurd naar de leden van het Overleg Beeldende Kunst. De reacties daarop zijn in de uiteindelijke tekst verwerkt.

¹ *De Kunst en de Stad*, Verzameling 1993, volgnr. 178, litt.a.

2. Betekenis van vormgeving

Toegankelijke hedendaagse kunstvorm

Vormgeving speelt een belangrijke rol in het dagelijks leven van mensen. De producten van ontwerpers en vormgevers bepalen het uiterlijk, de gebruikswaarde en de kwaliteit van onze omgeving. Niet alleen binnenshuis, maar ook in de stedelijke openbare ruimte en in het gedrukte en elektronische publieke domein. Vormgeving is een van de meest toegankelijke cultuurvormen van deze tijd, met een aantrekkingskracht door alle leeftijden en culturen heen. Kleding, haarstijlen, sportattributen en logo's vormen bijvoorbeeld een stelsel van codes waarmee de verschillende jeugdculturen zich onderscheiden en met elkaar communiceren. Mooi huisraad of een goed verzorgd boek kan een groot particulier genoegen geven. En een zorgvuldige, samenhangende inrichting van de stad, met aandacht voor functionele en esthetische kwaliteit op alle niveaus, vergroot zijn aantrekkingskracht voor bewoners en bezoekers.

Design

Sinds de economische hausse van de jaren tachtig en de bijbehorende explosie van consumptiecultuur is het werk van ontwerpers bij het publiek vooral bekend als 'design', een term die geleidelijk synoniem is geworden voor onbruikbare en oppervlakkige luxeartikelen. 'Design' is echter meer dan dat. De oorspronkelijke Engelse term heeft een veel ruimere betekenis: naast ontwerpen betekent het ook uitdenken, ontwikkelen, construeren. Ontwerpen is een integrerende activiteit, waarbij het erom gaat esthetische, emotionele en ethische waarden te verenigen met functionele, technische, economische en maatschappelijke randvoorwaarden, in een product dat past binnen de context van zijn omgeving en zijn tijd. Door deze veelzijdige deskundigheid kunnen ontwerpers een culturele en maatschappelijke sleutelrol spelen.

Kunst, industrie en samenleving

Het vak van ontwerper heeft zich parallel aan de industrialisatie van de westerse samenleving ontwikkeld. De eerste ontwerpers waren kunstenaars die zich uit sociaal en politiek idealisme richtten op het slechten van de barrières tussen kunst, industrie en samenleving. Door de jaren heen ontstonden richtingen in de vormgeving die steeds opnieuw een cultureel en maatschappelijk tegenwicht wilden vormen voor industriële en economische processen. Stijlen kwamen voort uit de wijze waarop ontwerpers aan deze idealen vorm gaven. [Bijlage 1](#) van deze nota bevat ter illustratie een korte schets van de ontwerpgeschiedenis.

Nieuwe uitdagingen

Dit sociale verantwoordelijkheidsbesef leeft ook onder de huidige generatie ontwerpers, die zich voor nieuwe uitdagingen zien gesteld. De consumptiemaatschappij doet een grote aanslag op natuurlijke bronnen. Ontwerpers geven zich rekenschap van hun potentiële bijdrage aan de vermindering van deze druk en zoeken naar duurzame oplossingen voor producten en diensten. Ook zoeken ze naar wegen om de omgeving toegankelijker en bruikbaar te maken voor minder validen en ouderen, en daarmee feitelijk voor iedereen. Daarnaast zijn ontwerpers essentieel bij het hanteerbaar en menselijk maken van de nieuwe mediatechnologie. Als tegenwicht voor de globalisering en de snelle informatiemaatschappij is er hernieuwde aandacht voor lokale culturen en – westerse en niet-westerse – ambachten, die producten een herkenbare identiteit en een duurzame affectieve waarde kunnen geven.

Interdisciplinair

Deze maatschappelijke agenda brengt ontwerpers, behalve met opdrachtgevers uit het bedrijfsleven en de overheid, in contact met gesprekspartners als sociologen, psychologen, filosofen, antropologen, ecologen, biotechnologen, etc. Daarnaast treedt grensvervaging op met andere kunsten als muziek, film, architectuur en beeldende kunst. Ontwerpers voeren autonome projecten uit met een culturele of maatschappijkritische inslag en tegelijkertijd zoeken kunstenaars steeds meer de dialoog met de samenleving, waarbij ze zich bedienen van het instrumentarium van de ontwerper.

Mede onder invloed van de nieuwe media en de jeugdcultuur worden ontwerperscollectieven een soort 'multimedia-bandjes', die even vanzelfsprekend een veejay-optreden in een nachtclub verzorgen als het ontwerp voor een kunstcatalogus of de huisstijl van een bedrijf.

Onderdeel van Rotterdamse geschiedenis

Rotterdam heeft een historische band met vormgeving. Voor de oorlog was de stad bakermat van het Nieuwe Bouwen en de Nieuwe Typografie. Lokale kunstenaars onderhielden nauwe relaties met het Bauhaus en andere buitenlandse vertegenwoordigers van het modernisme. Passend in de geest van die tijd ontwikkelde hun werkpraktijk zich steeds meer in toegepaste richting. De Rotterdamse kunstacademie was de eerste opleiding waar grafische vormgeving als zelfstandig vak werd onderwezen, onder meer door Paul Schuitema, waar docent Piet Zwart het begrip 'industriële ontwerper' introduceerde en Gerard Kiljan een afdeling reclame oprichtte. De Rotterdamse kunstenaar-ondernemer W.H. Gispen bouwde in Rotterdam zijn bedrijf op en leverde onder meer het meubilair voor de Van Nelle fabriek, monument van het Nieuwe Bouwen en een verlichte ondernemersgeest. De kunstenaar Jac. Jongert was verantwoordelijk voor de Van Nelle huisstijl en reclame. De Rotterdamse tijdschriften 8 en Opbouw en Links Richten verspreidden het modernistische gedachtegoed in Nederland. Het fonds van de Rotterdamse uitgeverij van de gebroeders W.L. en J. Brusse was een proeftuin voor zowel de klassieke als de Nieuwe Typografie.

Na de oorlog was het een opgave het verwoeste Rotterdam opnieuw vorm te geven en een culturele infrastructuur op te bouwen. Niet alleen voor stedenbouwers, architecten en landschapsarchitecten, maar ook voor vormgevers. De onlangs met een oeuvreprijs bekroonde ontwerper Benno Wissing maakte in de jaren zestig het drukwerk voor Museum Boijmans en de nieuwe Doelen en eind jaren zeventig richtte het ontwerperscollectief Hard Werken het gelijknamige tijdschrift op, dat een reputatie tot over de grenzen zou krijgen. Daarnaast verzorgde Hard Werken drukwerk, tentoonstellingen en decors voor nieuwe culturele instellingen als de Lantaren, 't Venster, het Lijnbaancentrum, Onafhankelijk Toneel en het Filmfestival Rotterdam. Uitgeverij 010 startte een fonds voor architectuur en vormgeving waarin het grafisch experiment opnieuw vrij baan kreeg. Museum Boijmans Van Beuningen begon met het verzamelen en tentoonstellen van twintigste-eeuwse vormgeving, zoals Leerdam-glas en bakeliet, en stelde begin jaren tachtig een conservator industriële vormgeving aan.

3. Doelstellingen voor vormgevingsbeleid

Landelijk vormgevingsbeleid

De minister van Cultuur noemt in 1992 als doelstellingen voor het vormgevingsbeleid van het rijk²: 'Het verhogen van de kwaliteit van het aanbod, het stimuleren van de vraag naar en belangstelling voor vormgeving en het bevorderen van de discussie over vormgeving op hoog niveau.' Dit zijn goede doelstellingen vanuit een cultureel standpunt en in vele opzichten bruikbaar voor lokaal vormgevingsbeleid. Door de nadruk op de culturele component blijft de maatschappelijke en economische betekenis van vormgeving echter onderbelicht. Vormgeving kan bijdragen aan de kritische reflectie over maatschappelijke ontwikkelingen en de oplossing van de vraagstukken die hieruit voortkomen. Daarnaast is vormgeving te beschouwen als een vitale dienstverlenende industrie, die kan bijdragen aan het imago en de prestaties van bedrijfsleven en overheid.

Het ministerie van Cultuur onderschrijft inmiddels deze bredere benadering en steunt het beleid van het nationale Vormgevingsinstituut, dat zich nadrukkelijk richt op de beïnvloeding van de maatschappelijke agenda en de verankering van vormgeving in de samenleving.

² *Brief over het Vormgevingsbeleid, WVC, 1992*

Doelstellingen voor een Rotterdams vormgevingsbeleid

In een goed vormgevingsklimaat komen de culturele, maatschappelijke en economische betekenis van vormgeving optimaal tot hun recht. De doelstellingen voor het vormgevingsbeleid van de gemeente Rotterdam formuleert de RKS dan ook als volgt:

- Beter benutten van de bijdrage van vormgeving aan de ruimtelijke, sociale en culturele kwaliteit van de stad
- Verhogen van de kwaliteit van het aanbod en versterken van de economie
- Bevorderen van de discussie over de culturele en maatschappelijke betekenis van vormgeving

Om deze doelstellingen te bereiken is het noodzakelijk de vraag naar en belangstelling voor vormgeving te stimuleren bij overheid, opdrachtgevers en publiek, goede condities te scheppen voor de productie en presentatie van vormgeving door de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap, en het programma van presentaties, projecten en debatten op vormgevingsgebied te versterken.

Aanvullen en versterken

Lokaal en nationaal cultuurbeleid vullen elkaar aan. Voor een Rotterdams vormgevingsbeleid betekent dit dat waarin door landelijk beleid reeds wordt voorzien hier niet hoeft te worden herhaald. Omgekeerd kan lokaal beleid als proeftuin fungeren voor landelijk beleid: wat op kleine schaal is ontwikkeld, kan bij gebleken succes een grotere geldigheid krijgen.

Twee grote landelijke fondsen voorzien in subsidies voor vormgeving: het *Fonds voor Beeldende Kunsten, Bouwkunst en Vormgeving* en de *Mondriaan Stichting*. Het Fonds BKBV geeft subsidies aan vormgevers ter stimulering van hun individuele artistieke ontwikkeling. De RKS is van oordeel dat hiermee in belangrijke mate in de behoefte van Rotterdamse vormgevers wordt voorzien. Zij subsidieert dan ook uitsluitend individuele vormgevers wanneer het om projecten gaat die het individueel belang overstijgen en direct bijdragen aan de openbare discussie over vormgeving in Rotterdam. De Mondriaan Stichting heeft een budget voor manifestaties en publicaties op het gebied van vormgeving. Het komt voor dat een project zowel door de RKS als de Mondriaan Stichting wordt ondersteund. Het gaat dan steeds om projecten die aantoonbaar zowel een lokaal als nationaal belang hebben. Op deze wijze versterken de budgetten elkaar.

Het *Vormgevingsinstituut* heeft zich sinds 1993 geprofileerd als internationale ontmoetingsplaats voor partijen uit de werelden van cultuur, media, wetenschap, politiek en bedrijfsleven. Het instituut omschrijft zijn activiteiten als volgt: 'The Netherlands Design Institute is a 'think-and-do tank' which identifies new ways by which design may contribute to the economic and cultural vitality of the community; it develops scenarios about the future, and undertakes research projects to test them. The Institute's end-product is ideas, knowledge and relationships: these help companies, designers, and researchers improve their capacity for innovation.' Om dit te realiseren kiest het instituut thema's die een relatie hebben met maatschappelijke vraagstukken als het milieu, de vergrijzing van de bevolking, de implementatie van informatie- en communicatietechnologie, de herwaardering van het ambacht en de kwaliteit van de openbare ruimte. Op dat laatste terrein ontwikkelt het instituut een stimulerend beleid voor lagere overheden. Uit het voorgaande blijkt dat het Vormgevingsinstituut nadrukkelijk geen rol claimt in de presentatie van vormgeving aan een groter publiek. Deze taak laat zij over aan de landelijke culturele instellingen, die hiervoor beter geoutilleerd zijn. Dit biedt ruimte voor Rotterdam om zijn reputatie op het gebied van de presentatie en promotie van vormgeving te versterken.

4. Rotterdamse situatie nader beschouwd

4.1 Bijdrage van vormgeving aan de kwaliteit van de stad

De in 1997 verschenen nota *Koers 2005*, uitkomst van gesprekken tussen het stadsbestuur en de bevolking, stelde als uitdagingen voor de toekomst van Rotterdam: de economische positie versterken, een aantrekkelijker woonplaats zijn, de kwaliteit van de stedelijke samenleving verbeteren en, afgeleid daarvan, modernisering van de overheid en mobiliseren van de stedelijke gemeenschap. Deze opgaven zijn in de nota samengevat onder de kernwoorden Sterke Stad, Wijken van Waarde, Betrokken Burgers en Ondernemende Overheid. De tien programma's van het Collegeprogramma 1998-2000 zijn volgens deze overkoepelende begrippen gerangschikt. De doelstellingen voor het Rotterdamse vormgevingsbeleid, zoals hiervoor geformuleerd, sluiten daar bijna naadloos op aan. Dit hoofdstuk geeft aan op welke wijze vormgeving kan bijdragen aan het realiseren van de stedelijke opgaven.

Sterke Stad

Opgave: Nieuwe banen zijn nodig voor een groeiende beroepsbevolking. Rotterdam kan daarbij niet terugvallen op de haven, een nieuwe economische identiteit is nodig. De noodzakelijke economische groei moet uit de stad komen - Rotterdam moet een dienstestad worden, een centrum van zakelijke dienstverlening en een regionale kern van kennis en cultuur, uitgaan, winkelen, toerisme en zorg - en uit de wijkeconomie.

Vormgeving is een dienstverlenende en kennisintensieve industrie met een culturele en economische waarde. De Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers (BNO) bracht vorig jaar het rapport *Concurreren door investeren in industrieel ontwerp* uit. Geconcludeerd wordt dat investeren in industrieel ontwerpen bijdraagt aan betere product- en bedrijfsprestaties: een toename van het percentage succesvol op de markt gebrachte producten, een toename van de omzet in binnen- en buitenland en een verbetering van het imago van de onderneming. Hier liggen kansen voor het Rotterdamse bedrijfsleven, om ontwerpers te betrekken bij productinnovatie en het aanboren van nieuwe markten.

Vormgevers zijn zelf ook een economische factor van belang. In Rotterdam wonen en werken rond de 700 ontwerpers, als eenmansbedrijf, in collectieven, in kleinere of grotere bureaus. Samen vertegenwoordigen ze een grote hoeveelheid kennis, vakmanschap en ondernemingsgeest. Ze huren werkruimten, nemen medewerkers in dienst en creëren werk voor derden: drukkers, producenten, toeleveranciers. Vormgevers vestigen zich vaak in stadsvernieuwingswijken of op voormalige industrieterreinen, waar ze impulsen geven aan bedrijvigheid. De trend dat ontwerpers zelf producten ontwikkelen en produceren doet zich ook in Rotterdam voor. Hieruit ontstaan zelfstandige labels met een internationaal distributienetwerk.

In het economisch beleid van Rotterdam zijn kansrijke sectoren benoemd, waaronder telecommunicatie, entertainment, de mediasector en de grafische industrie. Vormgeving is een middel om die kansen te vergroten, maar moet zelf ook als kansrijke sector worden beschouwd. Op landelijk niveau wordt al jaren gepleit voor een gezamenlijk vormgevingsbeleid door de Ministeries van OCW en EZ, zoals dat ook het geval is bij andere kunst disciplines met een expliciete economische component als film en literatuur. De RKS is van mening dat deze samenhang ook in het Rotterdamse gemeentelijke beleid tot uiting zou moeten komen. Zij zal dit advies dan ook onder de aandacht van de wethouder economie brengen.

Wijken van Waarde

Opgave: Rotterdam moet een aantrekkelijke woonstad worden voor brede groepen bewoners. De kwaliteit van de binnenstad moet omhoog en tegelijkertijd dient het wonen in de wijken en buurten aangenaam te zijn: schoon, veilig en groen. De buitenruimte moet weer een prettige en herbergzame verblijfsruimte worden.

De confrontatie van de bewoner met zijn stad speelt zich in de eerste plaats af op het niveau van de menselijke maat. Ook bij een weloverwogen stedenbouwkundige structuur en fraaie architectuur openbaart de werkelijke kwaliteit van de stedelijke ruimte zich op de begane grond: dagelijkse ongemakken en naargeestige hoekjes evenzeer als fraaie bestrating en comfortabele voorzieningen. Het interieur van woningen, winkels en kantoren is sinds jaar en dag het werkterrein van de vormgever.

De publieke ruimte van de stad is te beschouwen als een 'openbaar interieur' waaraan dezelfde eisen van schoonheid, comfort en kwaliteit mogen worden gesteld. Daarbij gaat het niet om het ontwerp van de zoveelste straatbank of parkeerpaal, maar om de integratie van kleinschalige functies in hun ruimtelijke en sociale context. Als ontwerpers reeds in de conceptfase bij een project worden betrokken kan dit ook leiden tot minder straatmeubilair. Met als gevolg een meer transparante, flexibele buitenruimte, waarin zowel gevoelsmatig als feitelijk meer ruimte is voor de diversiteit van het stedelijk leven.

Voor verfraaiing van de stad wordt meestal een beroep gedaan op de beeldende kunst. Vaak wordt de kunstenaar gevraagd bij zijn werk rekening te houden met ruimtelijke, praktische of sociale vraagstukken. Omdat zulke opdrachten niet altijd sporen met de kritisch-onafhankelijke positie van de huidige beeldende kunst, nodigen veel Nederlandse overheden ook vormgevers uit voor kunstopdrachten in de openbare ruimte. Zij zijn immers gespecialiseerd in het verenigen van esthetische en functionele kwaliteiten.

Bij inrichting en beheer van de buitenruimte zijn meerdere disciplines, gemeentelijke diensten en private partijen betrokken. Kwaliteit is vooral afhankelijk van goede afstemming en samenwerking tussen deze partijen. Er gaan in de buitenruimte grote geldstromen om, waarvoor goede keuzes moeten worden gemaakt. Dat vraagt om visie en een integraal beleid voor planning en budgettering van projecten. Naast functionaliteit en veiligheid is het essentieel daarbij oog te hebben voor de culturele kwaliteit van de omgeving. Immers, steden als Barcelona, Glasgow, Hannover, Groningen en Den Bosch ontleen hun aantrekkingskracht mede aan hun goed vormgegeven openbare ruimte. Het vroegtijdig betrekken van vormgevers, kunstenaars, architecten en landschapsarchitecten bij stedelijke inrichtingsprojecten draagt bij aan de kwaliteit van de buitenruimte op alle schaalniveaus.

Betrokken Burgers en Ondernemende Overheid

Opgaven: Werken aan de sociale kwaliteit van de stad en het tegengaan van sociale uitsluiting en fysieke segregatie. Sleutelwoorden hierbij zijn participatie en betrokkenheid van burgers, betrokken op elkaar en op de stad. Tegelijkertijd is er behoefte aan een opener politieke cultuur. Inzet is een meer participatieve vorm van besluitvoorbereiding en een vaste plek voor het stadsdebat in de bestuurspraktijk.

Deze verschillende opgaven zijn in dit kader bijeengebracht omdat communicatie bij beiden een belangrijke rol speelt. Grafische ontwerpers hebben kennis en ervaring op het terrein van communicatie. Hun deskundigheid reikt verder dan het puur esthetische of technische. Hij bestaat evenzeer uit kennis van de wijze waarop de vorm van de informatie de ontvangst kan beïnvloeden, door de keuze en combinatie van middelen en de structurering van informatie. Veel grafische ontwerp bureaus hebben daarom redactionele kennis in huis. In het ontwerp van websites en andere interactieve vormen van informatieoverdracht zijn redactie, vormgeving en structuur sterk met elkaar verweven. De effectiviteit van deze communicatiemiddelen staat of valt met de kwaliteit van de interface, het domein van interactieve ontwerpers.

Websites en andere interactieve netwerken gaan een grote rol spelen bij de versterking van het weefsel van de samenleving. Het Nederlands Vormgevingsinstituut ontwikkelt in internationaal samenwerkingsverband proefprojecten voor lokale netwerken die de sociale kwaliteit verhogen en de marginalisering van bevolkingsgroepen tegengaan. Zo is er een netwerk dat scholen, ouders en kinderen samenbrengt en onder andere het vervoer van en naar school en de naschoolse opvang coördineert. En

zijn er netwerken voor ouderen, onder andere in de Bijlmer, die de eenzaamheid tegengaan en de zelfredzaamheid vergroten door diensten - maaltijden, tijdelijke verzorging - op afroep aan te bieden.

Voorbeelden van participatieve beleidsvoorbereiding zijn een Japanse website die burgers inspraak geeft in de vormgeving van de stad en Amerikaanse sites met informatie over stedelijke herstructureringsprojecten, waarover tijdens de uitvoering met de bevolking in discussie wordt getreden. In Rotterdam wordt momenteel de Datawolk Hoekse Waard ontwikkeld, een interactieve werkomgeving op Internet waarin bewoners, ontwerpers en beleidsmakers met elkaar in debat treden over de toekomstige inrichting van dit gebied. Een vroeg en succesvol voorbeeld van een vaste plek voor het stadsdebat is het project Digitale Stad Amsterdam, dat de laatste vier jaar een grote rol heeft gespeeld in het gesprek over de stad tussen bewoners onderling en tussen bewoners en gemeentepolitiek.

Attractieve Stad

Mede met het oog op Culturele Hoofdstad 2001 is aan het onderdeel 'Ruimte voor Rotterdammers' van het collegeprogramma het actieplan *Attractieve Stad* gekoppeld, met voorstellen voor de verbetering van de culturele en toeristische infrastructuur van Rotterdam. Het moge duidelijk zijn dat vormgeving een bijdrage kan leveren aan de prioriteiten van dit actieplan: het versterken van het eigen karakter van deelgebieden, het vergroten van de levendigheid van de stad, het aantrekkelijker maken van de buitenruimte en het verhogen van de leesbaarheid van de stad, dit laatste onder meer door betere bewegwijzering en een nieuwe huisstijl voor de gemeente. Dat de makers van het actieplan voorstellen dit te laten uitvoeren door een onafhankelijke Task Force, onderschrijft de constatering dat een integrale aanpak de kwaliteit van de stedelijke ruimte ten goede komt.

4.2 De Rotterdamse ontwerpersgemeenschap

Onderzoek

De vormgevers- en ontwerperspopulatie van Rotterdam is de laatste jaren sterk uitgebreid. In 1996 werd in opdracht van de Rotterdamse Kunststichting het onderzoek *Ontwerpers in Rotterdam* uitgevoerd (zie [bijlage 2](#)). Op grond daarvan werd het aantal Rotterdamse ontwerpers en vormgevers op tenminste 700 geschat.

Uit het onderzoek blijkt dat de ontwerperspopulatie van Rotterdam overwegend jong is, merendeels tussen 20 en 40 jaar. De helft voert pas sinds 1990 een ontwerppraktijk in Rotterdam en van die nieuwkomers is de helft elders opgeleid, bijvoorbeeld aan de Design Academy in Eindhoven, de TU Delft en de postacademiale Jan van Eyck Academie in Maastricht. Afgestudeerden van de Rotterdamse kunstacademie blijven vaker in de stad. Ontwerpers en vormgevers zijn over het algemeen positief over Rotterdam als woon- en werkstad, onder meer vanwege 'het goede culturele klimaat' en omdat Rotterdam 'een aantrekkelijke stad' is. De typisch Rotterdamse combinatie van 'hard werken' en 'cultuur' spreekt ze aan, ze vinden dat de stad nog 'ruimte' heeft, zowel letterlijk als figuurlijk, en treffen hier collega's met verwante opvattingen.

Bijna de helft van de ontwerpers werkt als zelfstandige in een eenmanszaak. Grafische vormgeving is de meest beoefende discipline, gevolgd door ruimtelijke en industriële vormgeving. Deze drie disciplines worden vaak gecombineerd. Driekwart van de productie van ontwerpers ontstaat in opdracht. Ruim een derde van de ontwerpers werkt uitsluitend in opdracht. Opdrachtgevers en afnemers worden in de eerste plaats gevonden in het bedrijfsleven (58%), daarna bij de overheid en bij particulieren (elk 21%). De helft van de opdrachtgevers en afnemers komt uit Rotterdam, 45% uit de rest van Nederland en 5% uit het buitenland. De zelfstandig gevestigde grafisch vormgevers werken grotendeels voor opdrachtgevers in Rotterdam.

Succesvol

De Rotterdamse ontwerpersgemeenschap is succesvol. Werk van Rotterdamse vormgevers wordt regelmatig opgenomen in internationale overzichten van Nederlands design, zoals recentelijk in de MoMA's van New York en San Francisco. Een belangrijk aandeel van de befaamde Droog Design collectie wordt geleverd door Rotterdammers, zelfproducerende ontwerpers presenteren zich met succes op belangrijke buitenlandse beurzen en sommige grafisch ontwerpers zijn bekend tot aan de Amerikaanse Westkust. De producten van Rotterdamse ontwerpers worden bekroond met belangrijke erkenningen als de Kho Liang Ie-prijs, een selectie voor de Best Verzorgde Boeken, de aanmoedigingsprijzen van het Amsterdams Fonds voor de Kunst en nominaties voor de Designprijs Rotterdam. Een aantal van de grotere Nederlandse bureaus voor grafisch en industrieel ontwerpen is hier gevestigd.

Andere kenmerken zijn de specialisatie in het ontwerpen voor de buitenruimte en tentoonstellingen, het maatschappelijk engagement van veel grafisch ontwerpers, de snelle ontwikkeling van interactieve vormgeving in Rotterdam en een typisch Rotterdamse, kunstenaarachtige benadering van het modeontwerpen. Er vindt samenwerking plaats tussen vormgevers en (landschaps-)architecten, beeldend kunstenaars, filmmakers, popmuzikanten, en uitwisseling met typisch Rotterdamse subculturen als de house- en straatcultuur.

Ontwerpersinitiatieven

Het werk van ontwerpers komt doorgaans in opdracht tot stand. Net als bij architecten zijn het vooral derden - curatoren, instellingen - die tentoonstellingen over individuele vormgevers of groepen initiëren, of symposia en debatten over vormgeving organiseren. De Rotterdamse ontwerpersinitiatieven zijn daarom niet vergelijkbaar met de zgn. 'kunstenaarsinitiatieven'. Kenmerk daarvan is meestal een gedeelde werkruimte en een gezamenlijk programma van autonome presentaties en activiteiten. Toch bestaan er in Rotterdam al enkele jaren ontwerpersinitiatieven voor activiteiten die buiten de opdrachtgebonden praktijk omgaan. Zo is het Nederlandse secretariaat van de internationale 'organisatie voor milieugericht ontwerpen O2' hier gevestigd. Deze non-profit organisatie stimuleert het onderzoek naar de rol van het ontwerpvak bij het tot stand brengen van een duurzame samenleving, door middel van debatten, projecten en grote internationale workshops, zoals najaar 1998 de 'O2 Challenge' in de Van Nelle fabriek. Het multidisciplinaire 'BNO Romeo Delta' maakt al jaren een gevarieerd en actueel lezingenprogramma voor de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap. Sommige ontwerpers verenigen zich in het zoeken naar werkruimte - onlangs is hiervoor de stichting 'd.e. Container' opgericht - anderen doen dat voor de realisatie van een incidentele tentoonstelling, zoals de stichting 'Utopia is Now'. De activiteiten van ontwerpersinitiatieven worden vaak door subsidiëring van onder andere de RKS mogelijk gemaakt.

Suggesties voor designklimaat

De ontwerpers is in het hierboven genoemde onderzoek ook gevraagd suggesties te doen voor de verbetering van het designklimaat in de stad. De opmerkingen zijn weliswaar divers, maar een aantal thema's keert vaak terug:

- meer ruimte scheppen om design te tonen aan het grote publiek en potentiële opdrachtgevers
- inhoudelijke verdieping van het vak met debatten, manifestaties, workshops en onderzoeken
- meer onderlinge contacten en activiteiten van, voor en door Rotterdamse ontwerpers
- Rotterdamse ontwerpers meer inzetten voor de stad
- aandacht voor jonge ontwerpers
- meer diverse soorten designprijsvragen

4.3 Vormgeving in kunstinstellingen en galleries

Museum Boijmans Van Beuningen

De collectie Kunstnijverheid en Vormgeving van Museum Boijmans Van Beuningen omvat oude en moderne kunstnijverheid, preïndustriële gebruiksvoorwerpen en moderne industriële vormgeving. Belangrijk is de samenhang tussen deze verzamelingen, zoals die tussen de preïndustriële gebruiksvoorwerpen en de industriële producten in hun alledaagsheid en functionele aspecten. De historische collecties plaatsen de nieuwste ontwikkelingen in perspectief. Hetzelfde geldt voor kunstnijverheid en vormgeving uit niet-westerse culturen, waaraan het museum terecht meer aandacht gaat besteden. Belangrijk zijn ook de dwarsverbanden met de beeldende kunstcollecties van het museum. Door alle verzamelingen heen kunnen gemeenschappelijke lijnen worden getrokken, zoals het aanzien van de middeleeuwse wereld, de opkomst van de moderne tijd en de abstractie, de postmoderne reactie daarop en de hedendaagse heterogeniteit van media en culturen. Daarmee kan een mentaliteitsgeschiedenis zichtbaar worden gemaakt. Terecht stelt de directie van Museum Boijmans dat haar vier grote collecties een ondeelbaar geheel vormen. In het huidige museum is onvoldoende ruimte om de rijkdom van de vormgevingscollectie permanent te tonen. Na de voorgenomen verbouwing zal vrijwel de gehele benedenverdieping van het museum bestemd zijn voor de vaste opstelling en voor wisselende presentaties van kunstnijverheid en design.

Het tentoonstellingsbeleid voor vormgeving is levendig. In het nieuwe paviljoen zijn regelmatig grotere vormgevingspresentaties te zien, waaronder spraakmakende tentoonstellingen van internationale modeontwerpers en overzichten van kunstnijverheid uit verschillende tijden en culturen. Belangrijk is dat daarnaast de industriële vormgeving op het programma blijft staan, vanwege de sterke maatschappelijke component en om recht te doen aan de prestigieuze eigen collectie, met onder andere hoogtepunten uit de tijd van het Nieuwe Bouwen. Verder zou meer aandacht kunnen worden besteed aan de kwaliteit van de jongste generatie Rotterdamse ontwerpers - hier ligt een taak voor de stadsconservator - en aan de nieuwe media, die de praktijk van de vormgeving nu sterk beïnvloeden. Vanwege het belang en de samenhang van haar collecties kan het museum een cruciale rol spelen in het openbaar debat over vormgeving in cultuurhistorisch perspectief. Enerzijds om een algemeen publiek te informeren, anderzijds ter stimulering van het vakgebied. De publicaties over moderne vormgeving van het museum leveren hieraan een bijdrage. Het recente bescheiden initiatief voor openbare discussies over vormgeving verdient voortzetting en verdieping.

Kunsthal

De Kunsthal heeft zich in korte tijd weten te profileren als belangrijk podium voor design. Sinds medio 1995 is de galerij hoofdzakelijk bestemd voor vormgeving en daarom 'Designgalerij' gedoopt. Daarnaast zijn in de andere hallen steeds vaker grote vormgevingstentoonstellingen te zien. Naast de programmering op eigen initiatief is de Kunsthal soms gastheer van of verhuurder aan initiatieven van derden. Dit resulteert in een divers programma waarin design zich in vele gedaantes vertoont: van auto's tot house flyers, van stofzuigers tot lingerie, van recent afgestudeerde Rotterdammers tot de gearriveerde internationale avant-garde, van Nederlands meubelontwerp tot 'werelddesign' uit niet-westerse landen. Rotterdamse ontwerpers worden betrokken bij drukwerk en tentoonstellingsinrichting en zijn ook zelf onderwerp van tentoonstellingen, zoals Hard Werken en Marlies Dekkers. Om deze rijkdom aan onderwerpen goed tot zijn recht te laten komen, is aandacht voor zorgvuldige communicatie aan het publiek over inhoud en achtergrond van het getoonde belangrijk.

Hoewel de doorlopende designprogrammering van de Kunsthal een publicitair succes is, leveren de presentaties geen enorme bezoekersstromen op. Het grote publiek wordt aangetrokken door tentoonstellingen als de Haagse School, Leonardo da Vinci of Honderd Jaar Escher. De keuze voor een designtentoonstelling wordt vooral bepaald door zijn inhoud en het profiel van de Kunsthal. Voor deze programmering wordt, naast sponsoring door het bedrijfsleven, vaak een beroep gedaan op landelijke en lokale culturele fondsen. De Kunsthal beschikt over een internationaal netwerk van designpodia, waardoor bijvoorbeeld eigen tentoonstellingen over Nederlandse ontwerpers ook naar het buitenland konden reizen. De hoge overnamekosten van grote, internationaal reizende designtentoonstellingen belemmeren echter meestal hun komst naar Rotterdam.

De Kunsthal is door zijn architectuur zeer geschikt voor het tonen van vormgeving en vult daarmee tevens een lacune in het Nederlandse tentoonstellingsprogramma voor dit terrein. Om deze culturele potentie verder uit te buiten staat het vormgevingsbudget van de RKS open voor aanvragen van de Kunsthal.

Overige kunstinstellingen

Behalve de beeldende kunst zijn disciplines als architectuur, fotografie en nieuwe media nauw met vormgeving verwant. Het is daarom belangrijk voor het Rotterdamse vormgevingsklimaat dat landelijke instellingen als het Nederlands Architectuurinstituut, het Nederlands Foto Instituut en V2_Organisatie met het Medialab hier zijn gevestigd. In de programmering van deze instellingen komt vormgeving ook aan bod, bijvoorbeeld meubel- en interieurontwerpen in het NAI, modiefotografie in het NFI en interface design bij V2.

Het multidisciplinaire kunstcentrum Witte de With geeft zich rekenschap van de toenemende wisselwerking tussen beeldende kunst en vormgeving en gaat in het theorieprogramma en in samenwerkingsprojecten de dialoog aan met ontwerpers. De eigen publicaties en website fungeren als laboratorium voor ontwerpers. Het Centrum Beeldende Kunst nodigt nu en dan ontwerpers en beeldend kunstenaars uit om, al dan niet gezamenlijk, nieuw werk te maken voor tentoonstellingen met schoenen of textiel als thema. Daarnaast bieden de vitrines van het CBK presentatieruimte aan zogenaamde 'vrije vormgevers' van keramiek, textiel, sieraden, schoenen, etc.

Het Rotterdams Historisch Museum herbergt een van de belangrijkste kostuumcollecties in Nederland en presenteert, naast historische overzichten, het werk van jonge Rotterdamse modeontwerpers. Dit vormt de lokale tegenhanger van de internationale modetentoonstellingen in Museum Boijmans Van Beuningen. Het Museum voor Volkenkunde benadert zijn collectie niet-westerse gebruiksvoorwerpen vooral vanuit een antropologische, sociologische invalshoek en complementeert daarmee de meer beeldende benadering van deze objecten door Museum Boijmans van Beuningen.

Academie van Beeldende Kunsten

Met ruim duizend studenten, tweehonderd docenten en goed geoutilleerde werkplaatsen, op het gebied van zowel de autonome als de toegepaste kunsten, vertegenwoordigt de Academie van Beeldende Kunsten een belangrijk cultureel potentieel voor Rotterdam. Ruim 80% van de studenten volgt één van de toegepaste studierichtingen: grafisch, illustratie, audiovisueel, advertising, interieurarchitectuur en mode. Daarnaast heeft de academie een tweede fase-opleiding voor interieurarchitectuur en een studio die extern opdrachten werft voor studenten om praktijkervaring op te doen. De schotten tussen de verschillende toegepaste disciplines verdwijnen geleidelijk. Specifieke deskundigheid op het gebied van communicatie, 'forecasting', e.d. wordt onderling uitgewisseld. De digitale media beïnvloeden de curricula van met name de grafische en audiovisuele afdelingen en versterken de interdisciplinariteit. Dit najaar is een nieuwe opleiding interactieve vormgeving van start gegaan.

Na een periode van geringe zichtbaarheid in de stad, waarin reorganisaties van het hoger onderwijs en een grote verbouwing intern veel aandacht vroegen, gaat de Academie zich weer sterker profileren. Najaar 1998 presenteerde de Academie werk van oud-studenten in de Kunsthal en was zij tevens medeorganisator van THype, een internationaal symposium over typografie in de voormalige vertrekhal van de Holland-Amerika-lijn. Recent vond de interdisciplinaire workshop 'Fashion on the Streets' plaats, in samenwerking met het Schielandshuis en met medewerking van externe deskundigen uit diverse (ook niet-vormgevende) disciplines. In samenwerking met Rotterdamse organisaties liggen de kansen: een creatieve impuls voor stedelijke vraagstukken en een confrontatie van studenten met de maatschappelijke werkelijkheid.

Galleries

Beeldende kunstgaleries als Brutto Gusto of MK Galerie tonen incidenteel producten van vormgeving, respectievelijk glas & keramiek en mode. Galerie MaMA is stimulerend op het kruispunt van kunst, design, nieuwe media en straatcultuur. Daarnaast heeft Rotterdam verschillende plekken die zich als galerie voor vormgeving profileren: Edwin Göbel, Vivid, Ecce, D.A.D. en Art & Casey brengen interieurproducten, sieraden en accessoires. Sommige gedijen hier al jaren, anderen zijn relatief nieuw maar vinden snel de weg naar het publiek. Toch bestaat er een verschil tussen een exclusieve

designwinkel en een vormgevingsgalerie. Een vormgevingsgalerie met een uitgesproken signatuur kan eenzelfde invloed op het vakgebied uitoefenen als museumconservatoren.³ Thans heeft geen van de Rotterdamse galeries een dergelijke positie, maar het is mogelijk dat een van hen zich als zodanig ontwikkelt. En wellicht dat het succes van de huidige galeries en de publieke aandacht voor vormgeving een goede voedingsbodem is voor de vestiging van nieuwe vormgevingsgaleries, die tevens als podium voor lokale ontwerpers functioneren. Dit zou een belangrijke versterking betekenen van het Rotterdamse vormgevingsklimaat.

Vestiging en exploitatie van vormgevingsgaleries in Rotterdam blijft het ondernemersrisico van de galeriehouder, maar het subsidiebudget van de RKS staat nadrukkelijk open voor signalerende en inspirerende tentoonstellingsprogramma's van galeries.

4.4 Designprijs Rotterdam

De Designprijs Rotterdam werd in 1992 ingesteld door de Gemeente Rotterdam, die de uitvoering aan de RKS delegeerde. Deze prijs voor alle disciplines van vormgeving en ontwerpen staat open voor in Nederland gevestigde ontwerpers. De prijs is tussen 1993 en 1997 jaarlijks uitgereikt. In die periode heeft de prijs een brede acceptatie verworven binnen het vakgebied, is de belangstelling van media en publiek jaarlijks gestegen en verwierf Rotterdam de reputatie een 'centrum van vormgeving' te zijn. Na de vijfde editie liet de RKS de Designprijs Rotterdam evalueren, met positief resultaat. Samen met de omstandigheid dat de organisatie van dit evenement niet langer paste binnen de taakopvatting van de RKS, was dit aanleiding om de prijs te verzelfstandigen. Om kwalitatieve redenen is besloten de prijs voortaan een tweejaarlijkse frequentie te geven. Eerder had de Raad voor Cultuur hier al voor gepleit.⁴ Op 10 maart 1998 heeft het College van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam de verzelfstandiging van de prijs in een stichting goedgekeurd. Deze stichting is in de zomer van 1998 opgericht en is gelieerd aan Museum Boijmans Van Beuningen. In het najaar van 1998 is de zesde editie van de prijs in de nieuwe constellatie van start gegaan. (Zie ook bijlage 3)

4.5 Openbaar debat

Tentoonstellingen, projecten, debatten

Een van de doelstellingen van het vormgevingsbeleid is 'het bevorderen van de discussie over de culturele en maatschappelijke betekenis van vormgeving op hoog niveau, door versterking van de infrastructuur voor presentaties, projecten en debatten.'

Dat dit debat kan worden gestimuleerd door presentaties van vormgeving blijkt uit de belangstelling van media en publiek voor de Designprijs Rotterdam en de tentoonstellingen in Museum Boijmans Van Beuningen en de Kunsthal. Deze presentaties kunnen de nieuwste ontwikkelingen tonen, georganiseerd zijn rond een specifiek maatschappelijk thema of een beeld geven van de historische betekenis van een ontwerper of stroming.

Projecten waarbij de relatie tussen vormgeving en de samenleving wordt onderzocht kunnen deze discussie ook prikkelen, zoals studies naar de bijdrage van vormgeving aan de kwaliteit van de openbare ruimte, aan het functioneren van overheid en bedrijfsleven, aan de verbetering van het milieu of de implementatie van nieuwe technologie. De eerder beschreven stedelijke opgaven bieden goede mogelijkheden voor dergelijk onderzoek.

Tenslotte kan het openbaar debat worden gestimuleerd door het zelf te organiseren. Voor een deel doen de Rotterdamse ontwerpersinitiatieven dit, maar eerder is opgemerkt dat voor kunstinstituten als Museum Boijmans Van Beuningen hier eveneens een taak ligt. Belangrijk daarbij is dat de neerslag van dit debat een grotere weerklink krijgt door een vorm van gedrukte of digitale verspreiding. Dit gebeurt bijvoorbeeld al met de publicatie van de BNO Romeo Delta lezingen in het tijdschrift Vormberichten.

³ Voorbeelden zijn de Amsterdamse galeries RA (sieraden) en Binnen (interieurproducten) die met een internationaal tentoonstellingsprogramma een eigen lijn uitzetten. The Frozen Fountain, eveneens in Amsterdam, heeft een stimulerende functie voor jonge ontwerpers.

⁴ *Een cultuur van verandering, advies Cultuurnota 1997-2000*

Vormgevingsdebat in Zaal De Unie

De RKS heeft de afgelopen jaren het debat over vormgeving bevorderd door lezingen en presentaties van derden te subsidiëren, door projecten – zoals de Designprijs Rotterdam – te organiseren en tenslotte door zelf debatten te houden en het werk van Rotterdamse vormgevers in een thematische samenhang te presenteren. Ook in de toekomst blijft vormgeving in relatie tot stad en samenleving een belangrijk onderwerp voor het debat van de RKS, zowel als platform voor Rotterdamse vormgeving als ter voorbereiding van beleidsadvisering door de RKS. Voor de komende periode staan onderwerpen geagendeerd als de kwaliteit van de openbare ruimte in Rotterdam, vormgeving in de multiculturele samenleving en de behoefte aan vrije ruimte in de stad voor vormgevers en andere kunstenaars.

4.6 Subsidies

Het subsidiebudget van de RKS

Sinds 1992 heeft de RKS een apart subsidiebudget voor vormgeving, dat in de loop der tijd een aantal malen is verhoogd en verschillende projecten van ontwerpersinitiatieven, galeries en kunstinstellingen mede mogelijk heeft gemaakt. Met dit budget wil de RKS de culturele infrastructuur voor vormgeving versterken, het klimaat voor Rotterdamse ontwerpers verbeteren, de publieke discussie over vormgeving stimuleren en de betekenis van vormgeving voor de stad vergroten.

Het is bestemd voor manifestaties, presentaties, debatten en projecten op vormgevingsgebied en staat open voor aanvragen van:

- Rotterdamse ontwerpersinitiatieven, voor projecten die de onderlinge betrokkenheid en artistieke ontwikkeling binnen de Rotterdamse vormgeversgemeenschap bevorderen, de bekendheid van Rotterdamse vormgeving vergroten en de bijdrage van Rotterdamse ontwerpers aan de kwaliteit van de stad versterken;
- individuele Rotterdamse ontwerpers, voor projecten die het persoonlijk belang overstijgen en direct bijdragen aan de openbare discussie over vormgeving in Rotterdam;
- Rotterdamse vormgevingsgaleries, voor projecten die iets toevoegen aan het reguliere galerieprogramma, met een signalerende en stimulerende functie voor het vakgebied, een bijzondere betekenis voor de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap en/of gericht op het bereiken van een groter publiek;
- Rotterdamse kunstinstellingen, die geen specifieke opdracht op vormgevingsgebied hebben of projecten organiseren buiten het vaste profiel van de instelling om, dit mede ter bevordering van internationale manifestaties en experimentele presentaties van vormgeving.

Subsidies aan individuele vormgevers

Sinds de overdracht van subsidies voor individuele kunstenaars aan het CBK zijn aanvragen daarvoor bij de RKS niet meer ontvankelijk. In het verlengde daarvan geldt hetzelfde voor vormgevers, met bovengenoemde uitzondering. Er zijn echter situaties denkbaar waarvoor deze afspraken moeten worden herijkt. Weliswaar hebben vormgevers een sterk opdrachtgebonden werkpraktijk, maar een kwart van de productie van Rotterdamse ontwerpers ontstaat zonder opdrachtgever en slechts een derde van hen werkt uitsluitend in opdracht.⁵ De praktijk van vrije vormgevers – sieraden, accessoires, textiel, glas, keramiek – vertoont veel overeenkomsten met die van kunstenaars: het gaat veelal om unica die via een circuit van gespecialiseerde galeries hun publiek bereiken. Daarnaast zijn er ontwerpers die op eigen initiatief onderzoek doen naar nieuwe producten en oplossingen, die niet onmiddellijk een commerciële toepassing zullen krijgen, maar wel bijdragen aan de ontwikkeling van het vakgebied en de betekenis ervan voor de samenleving. Andere ontwerpers initiëren projecten met een puur artistieke of maatschappijkritische intentie. Tenslotte presenteren Rotterdamse vormgevers zich steeds meer op buitenlandse tentoonstellingen en beurzen. Voor deze veelal startende vormgevers vormen de kosten vaak een belemmering. Ondersteuning hiervan bevordert de internationale uitstraling van de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap.

⁵ *Ontwerpers in Rotterdam*, Saskia Huiting, 1996

De RKS pleit ervoor om de mogelijkheid van individuele subsidies voor Rotterdamse vormgevers te creëren. Tezamen met het CBK zou bekeken moeten worden voor welke vormgevers en welk type activiteiten deze gelijkschakeling zou moeten plaatsvinden. Mocht het om grote aantallen gaan – wat niet op voorhand te verwachten is – dan zou naar extra middelen voor het CBK gezocht moeten worden.

4.7 Gedecentraliseerde middelen voor vormgevingsbeleid

Sedert 1989 ontvangt Rotterdam van het Rijk jaarlijks ca. 3,8 miljoen gulden ter bevordering van gemeentelijk kunst- en vormgevingsbeleid. Voor dit bedrag wordt per Cultuurplanperiode door de partners van het Overleg Beeldende Kunst een verdelingsvoorstel gemaakt, dat door de Gemeenteraad wordt bekrachtigd. De gedecentraliseerde rijksmiddelen zijn deels voortgekomen uit de opheffing van de BKR-regeling, deels rechtstreeks afkomstig uit het rijksbudget voor vormgeving. Van de 15 miljoen gulden die hier in totaal mee is gemoeid, is 1 miljoen bestemd voor vormgeving. Volgens de door het Rijk gehanteerde verdeelsleutel naar bevolkingsaantal komt dit voor Rotterdam neer op een budget voor vormgeving van ruim 2,5 ton, ofwel 6 à 7% van de 3,8 miljoen. Tot nu toe is in Rotterdam aan de intentie van dit budget echter weinig inhoud gegeven: in het eerste Kunstenplan was geen geld voor vormgeving gereserveerd en in het tweede slechts 20.000 gulden jaarlijks (bijlage 4 schetst de achtergronden hiervan).

In het huidige Kunstenplan staat in de periode 1998-2000 jaarlijks 123.000 gulden op de begroting voor vormgeving. Dit is zonder meer een verbetering ten opzichte van voorafgaande perioden. De ontwikkeling van het Rotterdamse vormgevingsklimaat en het belang van deze discipline voor de stad rechtvaardigen naar de mening van de RKS echter een verdeling van deze gelden die meer tegemoet komt aan de bedoelingen van de subsidiegever. 'De gelden die voor beeldende kunst en vormgeving ter beschikking worden gesteld aan de vier grote steden en de provincies, zijn niet uitsluitend bedoeld voor beeldende kunst. Hoewel er een tendens in de goede richting waarneembaar is, zijn er naar mijn mening nog altijd extra stimulansen nodig om de vormgeving binnen dit subsidiecircuït de juiste aandacht te geven', aldus de staatssecretaris van OC&W in zijn cultuurnota 1997-2000. Het budget van 123.000 gulden is ondergebracht in het subsidiebudget van de RKS voor manifestaties en projecten vormgeving.

5. Intensivering van beleid

Op basis van het voorafgaande constateert de RKS dat de ontwikkelingen op het gebied van de vormgeving in Rotterdam voorspoedig verlopen. De afgelopen jaren heeft het vormgevingsklimaat dat van oudsher in Rotterdam aanwezig is, op tal van onderdelen een stimulans gekregen. Het is voor de komende tijd vooral zaak de verworvenheden 'op sterkte' te houden en de aanwezige potenties beter te benutten. De aanbevelingen betreffen de kwaliteit van de openbare ruimte, faciliteiten voor vormgevers, de implementatie van de nieuwe media, het versterken van de tentoonstellingspotentie, het erfgoed en het publieke debat. Ook worden voorstellen gedaan voor een andere verdeling van de gedecentraliseerde vormgevingsmiddelen.

5.1 Kwaliteit van de buitenruimte

Straatmeubilair

Met de omvangrijke structurele budgetten voor inrichting van de openbare ruimte zou meer kwaliteit op het niveau van de vormgeving kunnen worden behaald. Dat begint al bij de keuze voor straatmeubilair in verschillende gedaanten: straat- en stoeptegels, fietsenrekken, parkeerpalen, banken, etc. Wanneer alleen al het 'standaard straatmeubilair' wordt verbeterd levert dit een duurzame kwaliteitsverbetering

over de hele linie op.⁶ Dat vraagt echter om een investering, wellicht niet direct in hogere onderhoudskosten, maar wel in onderzoek naar nieuw en beter standaard materiaal dat binnen de bestaande budgetten kan worden toegepast. Daarnaast zou wellicht vaker van de keuze voor 'standaard' kunnen worden afgeweken. Dat betekent een politieke keuze voor een hoger gemiddeld kwaliteitsniveau van de Rotterdamse buitenruimte. Winst kan worden gehaald uit een zorgvuldiger kwalitatieve benutting van de bestaande budgetten. Hiervoor is inbreng van vormgevingsdeskundigheid nodig op hoog gemeentelijk niveau.

Pilotprojecten

Daarnaast pleit de RKS ervoor om vormgevers vroegtijdiger in te schakelen bij stedelijke inrichtingsprojecten en om ze, waar functionele en maatschappelijke eisen een belangrijke rol spelen, in te zetten bij kunstopdrachten in de openbare ruimte. De ervaring leert dat ontwerpers een substantiële en kwalitatieve bijdrage leveren aan stedelijke vraagstukken. Het Vormgevingsinstituut heeft succesvolle workshops met vormgevers begeleid voor de Maasoevers bij Blerick-Venlo, de waterplas Het Wijde Blick in de Gooi- en Vechtstreek, de stad Leeuwarden en de Hollandse badplaatsen. Een aantal Rotterdamse ontwerpers heeft in andere gemeentes kunstopdrachten gerealiseerd. Het Rijk heeft onlangs extra middelen vrijgemaakt voor vormgevingsprojecten van lokale overheden in de buitenruimte. Hiervoor is een budget van 250.000 gulden per jaar bij de Mondriaan Stichting ondergebracht. Lokale overheden kunnen hier in samenwerking met het Vormgevingsinstituut een beroep op doen. Voor het selecteren, voorbereiden en aanmelden van dergelijke projecten in Rotterdams verband is een coördinerende persoon of instantie nodig.

Mede met het oog op Culturele Hoofdstad 2001 zou Rotterdam de komende tijd een of meer van dergelijke pilotprojecten kunnen opzetten. Het actieplan *Attractieve Stad* identificeert projecten die daarvoor in aanmerking kunnen komen, zoals het verbeteren van de bewegwijzering in de stad en de opknapbeurt van de Westersingel-as. Wanneer voor de uitvoering een Task Force wordt aangesteld bij het Bureau Binnenstad dient hierin ook vormgevingsdeskundigheid aanwezig te zijn.

Advies

De RKS pleit ervoor om op hoog gemeentelijk niveau een adviseur over stedelijke vormgevingszaken aan te stellen. Deze dient helder gedefinieerde bevoegdheden en verantwoordelijkheden te krijgen, zodanig dat ook daadwerkelijk van enige invloed sprake kan zijn. Stationering van een dergelijke functionaris bij het CBK zou synergie opleveren met de werkzaamheden van de medewerker 'Beeldende Kunst in de Openbare Ruimte'. Zoals ook bij de functie 'stadsconservator' zou het de dynamiek bevorderen indien de functie van 'adviseur vormgevingszaken' niet langer dan bijvoorbeeld vier jaar door dezelfde persoon zou worden vervuld. Daarnaast pleit de RKS voor het identificeren van een of meerdere pilotprojecten in Rotterdam waarbij vormgevers in een vroeg stadium betrokken worden, die eventueel kunnen worden aangemeld voor het landelijk budget voor vormgevingsprojecten in de openbare ruimte.

5.2 Vormgeving en economie

Samenwerking met Economische Zaken

De Rotterdamse ontwerpsector maakt een bloeiperiode door. De gemeente kan daarop inspelen door vormgeving tot kansrijke economische sector te benoemen. De RKS ziet verschillende mogelijkheden voor gezamenlijke culturele en economische inspanningen op het gebied van vormgeving in Rotterdam.

⁶ Negentig procent van de inrichting van de Rotterdamse buitenruimte valt onder de noemer 'standaard'. Van de resterende 10% is 5% 'standaard plus', 3% 'speciaal' en 2% 'exclusief', een rangschikking die bepaald wordt door de kosten van onderhoud. De laatste twee categorieën bieden de mogelijkheid incidenteel hoogwaardig meubilair te plaatsen of nieuw te laten ontwerpen. Echter, met een betere kwaliteit 'standaard straatmeubilair' zou 90% van de buitenruimte er beter uitzien.

Gedacht kan worden aan:

- het waarborgen van betaalbare werkruimten op gunstige locaties, eventueel in verzamelgebouwen met andere disciplines (zie 'Ruimte voor vormgevers');
- startsubsidies voor beginnende ontwerp bureaus en bedrijfjes van vormgevers, en begeleiding van de eerste fase;
- opzet van een database, via Internet te onderhouden en te raadplegen, van Rotterdamse vormgevers, ontwerp bureaus en zelfproducerende ontwerpers, als informatiebron voor potentiële opdrachtgevers en afnemers;
- een regionale 'premie op samenwerking' tussen ontwerpers en bedrijfsleven (geslaagd voorbeeld hiervan is de tweejaarlijkse prijs van de provincie Gelderland voor lokale opdrachtgevers en ontwerpers);
- een gericht opdrachtenbeleid van de gemeente voor Rotterdamse ontwerpers, bij inrichting van de openbare ruimte, ICT-projecten, huisstijlen, etc.

Advies

De RKS stelt voor dat om deze mogelijkheden te onderzoeken een werkgroep wordt ingesteld bestaande uit in elk geval vertegenwoordigers van Economische Zaken en het OBR, de Kamer van Koophandel, de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap en de RKS. Bij dit onderzoek zouden de studies van de Raad voor Cultuur naar de mogelijkheden voor cultureel-economische samenwerking en de ervaringen van het Vormgevingsinstituut bij projecten met het bedrijfsleven betrokken moeten worden.

5.3 Ruimte voor vormgevers

Casco

Het ruime aanbod van grote en goedkope werkruimte was altijd een sterk punt van Rotterdam als vestigingsplaats voor vormgevers. De tijden zijn echter veranderd. Grote panden in de binnenstad en op oude haventerreinen, die lange tijd als werkplek voor vormgevers, architecten en kunstenaars fungeerden, worden afgebroken of opgeknapt en tegen marktprijzen verhuurd. Wil Rotterdam zijn aantrekkelijkheid voor deze groep behouden, dan zal het aanbod van betaalbare werkruimte bewust onderdeel moeten worden van stedelijk ontwikkelingsbeleid.

Het probleem van de afnemende 'vrije ruimte' in de stad treft niet alleen ontwerpers, maar kunstenaars uit alle disciplines. Zonder behoud van die vrije ruimte worden beginnende kunstenaars en kleinschalige initiatieven verdreven naar de buitenwijken of zelfs naar andere steden. Dit zou funest zijn voor de ontwikkeling van de kunsten in Rotterdam en voor de atmosfeer in de stad, waar niet alleen woningen en kantoren mogen zijn - zeker niet in een Culturele Hoofdstad.

Het begrip 'casco' - lege romp van vliegtuigen, voertuigen, huizen en gebouwen - is zeer geschikt om aan te duiden waar met name beginnende vormgevers, en vormgevers die hun werk zelf initiëren en produceren, behoefte aan hebben. Leegstaande gebouwen hoeven niet eerst tot in de puntjes te worden opgeknapt om als werk- en presentatieruimte te kunnen dienen. Daardoor kan ook de huurprijs beperkt blijven. Omdat de verwervingskosten van een gebouw doorgaans hoog zijn, zou moeten worden onderzocht in hoeverre de gemeente hierbij de helpende hand kan bieden.

Verzamelgebouwen

Uit het ontwerp onderzoek blijkt tevens de behoefte aan laagdrempelige, kleinschalige presentatiepodia voor Rotterdamse vormgevers. Een dergelijk podium zou deel uit kunnen maken van een verzamelgebouw voor vormgevers, zoals dat ook voor kunstenaars bestaat. Een verzamelgebouw kan ook andere gemeenschappelijke functies herbergen, zoals werkplaatsen, computerparken, lijnen voor dataverkeer, een secretariaat of horecavoorzieningen. Bij voorkeur wordt een verzamelgebouw niet alleen door ontwerpers bevolkt, maar ook door architecten, beeldend kunstenaars, nieuwe media specialisten, filmmakers, musici en theatermakers, opdat men elkaar niet beconcurrereert maar aanvult en stimuleert.

Verzamelgebouwen kunnen plekken zijn voor onderzoek, experiment en uitwisseling, die impulsen geven aan het culturele en economische leven in de omringende wijk. Recent heeft een aantal Rotterdamse vormgevers de stichting 'd.e. Container' opgericht, met als doel verzamelgebouwen voor vormgevers te realiseren. De stichting werkt samen met het Atelieroverleg van beeldend kunstenaars, dat modellen heeft ontwikkeld voor multidisciplinaire kunstenaarsgebouwen.

De Ontwerpfabriek

De Van Nelle fabriek is najaar 1998 in particuliere handen overgegaan en krijgt een nieuwe bestemming als 'Ontwerpfabriek'. De fabriek moet onderdak gaan bieden aan 100 tot 175 kleine en middelgrote bedrijven op het gebied van 'communicatie en design'. De keuze voor ontwerpen als Leidmotief voor nieuw gebruik past bij dit monument van het Nieuwe Bouwen. De Ontwerpfabriek heeft de potentie een cultureel en economisch vlaggenschip van Rotterdam te worden en daarmee zijn reputatie als 'designstad' te versterken. Nog tamelijk onbekend is echter de aantrekkelijkheid van de fabriek voor de beoogde doelgroep. De uitstraling van het gebouw is evident, maar veel hangt af van de toon die door de eerste huurders wordt gezet, van de toekomstige bereikbaarheid en met name van de huurvoorwaarden. Om de beoogde economische en artistieke synergie te laten plaatsvinden moeten niet alleen productiebedrijven en grote huurders daar terecht kunnen, maar ook creatieve bureaus en individuen. Het komende jaar moet blijken in hoeverre de Ontwerpfabriek een alternatief vormt voor de huidige concentraties van ontwerpbureaus en -bedrijfjes in verlaten industriepanden met lage huisvestingskosten.

Advies

De RKS heeft in het jaarplan voor 1999 een advies aangekondigd over de accommodatieproblematiek van alle kunstdisciplines in Rotterdam. Daarin zal ook de eventuele betekenis van de Ontwerpfabriek voor deze problematiek worden belicht. Zij zal dit advies voorbereiden in samenspraak met de initiatieven van kunstenaars en met andere gemeentelijke partijen (SKAR, OBR, dS+V, etc). Ook zal zij voorbeelden van publiekprivate samenwerking voor de huisvesting van creatieve beroepen in andere steden hierin betrekken.

5.4 Vormgevers en nieuwe media

Interactieve ontwerpers

Steeds meer ontwerpers zijn gespecialiseerd in interactieve vormgeving. Dit aantal zal toenemen naarmate de nieuwe media verder doordringen in de samenleving en ontwerpers nodig zijn om deze toegankelijk en aantrekkelijk te maken. Om aan die behoefte te voldoen is de Rotterdamse Academie van Beeldende Kunsten evenals vele andere opleidingen in hoog tempo bezig haar curriculum aan te passen. De Academie heeft uitstekende digitale faciliteiten en deskundigheid in huis. Afgestudeerde ontwerpers raken na de academie echter gemakkelijk in een technisch isolement, omdat ze zich dergelijke faciliteiten meestal niet kunnen niet permitteren. De aanschafprijs van geavanceerde apparatuur is hoog en het bijhouden van de nieuwe software programma's is kostbaar en vraagt specialistische kennis. Complexe bewerkingen moeten al gauw worden uitbesteed en dat is duur en onpraktisch. Daarnaast moeten starters en gevorderden ook zelfstandig onderzoek kunnen doen om producten op het gebied van de interactieve vormgeving te ontwikkelen, los van commerciële opdrachten.

Digitale werkplaats

De gemeente hecht aan de ontwikkeling van nieuwe media in Rotterdam. Een 'digitale werkplaats' kan het middel zijn om interactieve ontwerpers te binden aan de stad en deze tevens attractief te maken voor ontwerpers en kunstenaars van buitenaf. Dit zou een stimulans betekenen voor de opbouw van een lokale creatieve kennisinfrastructuur op het terrein van nieuwe media.

Voor een digitale werkplaats is naast adequate apparatuur en programmatuur vooral deskundige begeleiding nodig. De gebruikskosten van de werkplaats zouden minstens de helft lager moeten zijn dan bij commerciële bedrijven en hij moet ook 's nachts en in het weekend toegankelijk zijn, niet alleen voor

vormgevers, maar ook voor architecten, kunstenaars, filmers, animators, musici, veejays, etc. De Digitale Werkplaats zou de functie kunnen hebben die ooit de Grafische Werkplaats in Rotterdam had, of die de filmwerkplaats Studio Eén op dit moment heeft voor experimentele Rotterdamse filmers. Wellicht dat daar op termijn een postacademiale opleiding aan verbonden kan worden, naar analogie van de 'werkplaatsen' Jan van Eyck in Maastricht, Rijksacademie en Ateliers in Amsterdam, en het Europees Keramisch Werkcentrum in Den Bosch.

Advies

Opzet, locatie en beheer van een Digitale Werkplaats moeten nader onderzocht worden, evenals de financiering. De RKS neemt zich voor dit te doen in het kader van het komende advies over de nieuwe media in Rotterdam. Bij dit onderzoek dient vanzelfsprekend rekening te worden gehouden met de bestaande digitale faciliteiten, zoals bij het V2_Medialab - dat als klein centrum voor gespecialiseerd onderzoek binnen bepaalde kaders een meer besloten karakter heeft, bij Kuub 3 en SKVR voor amateurs en semi-professionals en bij de Academie van Beeldende Kunsten voor studenten. Uitgangspunt is dat de Digitale Werkplaats deze functies moet versterken. Diverse gemeentelijke partners - SKVR, Kuub 3, Open Ateliers, V_2, Academie, OBR - en deelnemers aan de Rotterdam Media Agenda zullen in elk geval bij deze studie betrokken worden.

5.5 Tentoonstellingen

Kansen voor profilering

De Kunsthal en Museum Boijmans Van Beuningen hebben landelijke bekendheid als podia voor design. De Designprijs Rotterdam leverde Rotterdam het predikaat 'centrum voor vormgeving' op. Met de Culturele Hoofdstad in zicht zou Rotterdam deze verworvenheden kunnen uitbuiten door zich op het terrein van vormgevingspresentaties nog sterker te profileren. Voor internationale designmanifestaties en historische overzichten zijn de twee grote Rotterdamse designpodia de geëigende plek. Daarnaast is ruimte voor een kleinschalig experimenteel programma.

Generator

'Generator' is de verzamelnaam voor een programma dat de openbare discussie over vormgeving moet prikkelen door heet-van-de-naald de nieuwste ontwikkelingen aan de orde te stellen met tentoonstellingen, workshops en debatten. Daarbij gaat het om onderwerpen - nieuwe trends, aankomende ontwerpers, experimentele projecten - die te pril zijn voor Museum Boijmans Van Beuningen of de Kunsthal, maar tegelijkertijd uitdagend en inspirerend. Inspirerend niet alleen voor vakgenoten, maar ook voor een algemeen publiek: door het toegepaste karakter is het experiment in de vormgeving toegankelijker dan bij de meeste kunstdisciplines.

Voor een levendig openbaar debat over vormgeving is het van belang op de hoogte te blijven van de recentste internationale ontwikkelingen. Dit lukt niet met boeken en tijdschriften alleen: vormen, materialen en afmetingen komen pas in de werkelijkheid goed tot hun recht. Niet iedereen kan het zich veroorloven hiervoor steeds naar het buitenland af te reizen. Het nieuwste werk van jonge Nederlandse en Rotterdamse ontwerpers is nu vaker in het buitenland te zien dan hier, laat staan de recente productie van buitenlandse vormgevers. Ooit was het Lijnbaancentrum begin jaren '80 de eerste plek in Nederland die het werk van Ettore Sottsass toonde. Rotterdam zou opnieuw voorop kunnen lopen bij het tonen van de internationale voorhoede in design.

De meeste tentoonstellingsplekken richten zich slechts op één discipline. Dat is een gemiste kans in een tijdperk waarin de scheidslijnen tussen disciplines, zowel binnen als buiten de vormgeving, steeds verder vervagen. Coalities worden aangegaan tussen vormgeving en architectuur, beeldende kunst, nieuwe media, popmuziek en film. Maar ook de reclame, de straatcultuur en de jongerencultuur beïnvloeden de vormgeving, en vice versa. Daarnaast vraagt de oplossing van maatschappelijke vraagstukken vaak om een combinatie van disciplines: naast ontwerpen bijvoorbeeld ook psychologie, ergonomie, sociologie en filosofie, of vakken als milieukunde en lucht- en ruimtevaarttechniek. Meer aandacht voor dit drukke interdisciplinaire verkeer zou het Rotterdamse vormgevingsklimaat een eigentijdser karakter geven.

Uit het Rotterdamse ontwerperonderzoek blijkt de behoefte aan ruimte voor de presentatie van het werk van - vooral beginnende - vormgevers en ontwerpers. De RKS acht dergelijke presentaties van belang voor het Rotterdamse vormgevingsklimaat en meent dat de hoogwaardige productie van Rotterdamse ontwerpers voldoende aanknopingspunten biedt voor presentaties volgens thema's die een algemene geldigheid hebben voor het actuele vormgevingsdebat. Daarnaast leeft bij ontwerpers de wens voor uitwisseling en gezamenlijke presentatie met gelijkgestemden uit allerlei disciplines in binnen- en buitenland.

Resumerend is de Generator een experimenteel programma voor kleinschalige podia, waarin ook de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap een inbreng heeft. Ofwel, zoals een ontwerper zijn wens kernachtig formuleerde: 'laagdrempelig, informeel, multidisciplinair, met 40% Rotterdams en aanverwant Nederlands werk, 40% kleinschalige, internationale avant-garde, 20% anderszins actueel, met workshops, lezingen en debatten en ruimte voor 'hit-and-run' presentaties.'

Advies

Met de realisatie van het Generator-programma kan Rotterdam op prominente en vooruitstrevende wijze invulling geven aan het 'speerpunt toegepaste kunsten' van haar cultuurbeleid. Vooralsnog moet het programma gestalte krijgen binnen de bestaande infrastructuur. Het kunstcentrum Witte de With en het breder tentoonstellingsplatform van het CBK lijken daarvoor goede mogelijkheden te bieden. Immers, beiden staan een multidisciplinaire programmering voor en de gedecentraliseerde gelden die deze podia mede financieren zijn ook voor vormgeving bestemd. Daarnaast zijn galeries hiervoor de geëigende plekken en kunnen verzamelgebouwen voor vormgevers zich als podium hiervoor ontwikkelen. Dergelijke initiatieven, die niet structureel door de gemeente worden gefinancierd, kunnen voor het Generator-programma aanspraak maken op het budget van de RKS.

5.6 Erfgoed

Archieven van industriële ontwerpers

De landelijke industriële vormgevingscollecties, waarvan die in de Rotterdamse en Amsterdamse stedelijke musea de belangrijkste zijn, richten zich op de hoogtepunten van Nederlandse en internationale vormgeving. Het vak industrieel vormgever komt in Nederland pas na de Tweede Wereldoorlog tot wasdom, als de industriële productie zich in Nederland ontwikkelt en de eerste opleidingen starten in Den Haag, Amsterdam en Delft. Het vak is relatief jong en het is daarom dat zich pas kort het probleem voordoet: wat te doen met de archieven van oudere of inmiddels overleden industrieel ontwerpers? Dat geldt eveneens voor de sinds de jaren '50 opgebouwde bedrijfscollecties. Een voorbeeld daarvan is de collectie van meubelfabrikant Gispen, die onlangs is overgedragen aan het Nederlands Architectuurinstituut.

Voor de musea blijken deze collecties als geheel vaak te groot en weinig interessant. Ze hebben liever enkele stukken. Uit cultuurhistorisch oogpunt is het echter beter de collecties compleet te bewaren. Ook de ontwerpers en bedrijven hechten daar in het algemeen aan. Deze collecties, waarvan er de laatste jaren steeds meer vrijkomen, zoeken een onderdak waar ze kunnen worden gearchiveerd, beheerd en ontsloten. De Raad voor Cultuur heeft een advies over deze problematiek in voorbereiding en zal daarvoor een eerste inventarisatie van bestaande archieven laten maken.

Advies

In Amsterdam is een paar jaar geleden het Nederlands Archief Grafisch Ontwerpers (NAGO) opgericht met als doel het erfgoed van grafische ontwerpers te ontsluiten. In Rotterdam bestaat een particulier initiatief voor een Nederlands Archief voor Industrieel Ontwerpers (NAIO). Gezien de historische relatie van de stad met dit vakgebied, de reeds aanwezige vormgevingscollecties en het gunstige vormgevingsklimaat is Rotterdam hiervoor een natuurlijke vestigingsplaats. Het 'NAIO' zou een mooie pendant zijn van de hier reeds gehuisveste archieven voor architectuur en fotografie. Dit archief hoeft niet zelf complete verzamelingen te huisvesten, maar kan delen daarvan in bruikleen geven aan musea. Het gaat om de ontsluiting van het erfgoed. Daarnaast kan het archief zelf bescheiden presentaties

maken. In het buitenland bestaan voorbeelden van dergelijke industriële collecties, zoals in Essen, Stuttgart en Londen. De RKS wil onderzoeken of en op welke wijze dit archief in Rotterdam gevestigd zou kunnen worden en zal daarover in een later stadium adviseren.

5.7. Gedecentraliseerde geldstroom

Suggesties voor de huidige Cultuurplanperiode

Met de reservering van 123.000 gulden jaarlijks is slechts de helft van de rijksbijdrage voor vormgeving in Rotterdam verantwoord. In deze fase van de Cultuurplanperiode is herschikking van het door de Gemeente aanvaarde verdelingsvoorstel van het Overleg Beeldende Kunst niet aan de orde. Het is ook niet nodig: een aantal activiteiten dat uit rijks gelden worden gefinancierd biedt voldoende mogelijkheden om daarbinnen een stimulerend vormgevingsbeleid te voeren. Dit kan worden bereikt door:

- In het programma van het breder tentoonstellingsplatform CBK expliciet ruimte te maken voor vormgeving. Het eerder beschreven Generator-programma sluit goed aan op de intenties van dit platform en zou hier deels kunnen worden gerealiseerd. Uiteraard dient dan deskundigheid op vormgevingsgebied bij het platform aanwezig te zijn.
- Voor de stadscollectie van museum Boijmans Van Beuningen ook werk van Rotterdamse vormgevers aan te kopen. De conservator moderne vormgeving en kunstnijverheid kan de stadsconservator hierbij adviseren.
- De faciliteiten van het Centrum Beeldende Kunst ook open te stellen voor individuele vormgevers, in enkele nader te bepalen situaties. In de betreffende commissies van het CBK zouden dan ook vormgevingsdeskundigen zitting moeten hebben.

Advies

De RKS stelt de Gemeente Rotterdam voor om het Overleg Beeldende Kunst te verzoeken na te gaan welke mogelijkheden er zijn om, binnen de bestaande activiteiten, het beleid voor vormgeving in Rotterdam te versterken. Bovenstaande voorstellen kunnen daarbij als uitgangspunt dienen.⁷ Hierover zouden voor de tweede helft van de Cultuurplanperiode (1999-2000) afspraken kunnen worden gemaakt. In de jaarlijkse afrekeningen moeten de nieuwe bestedingen aan vormgeving zichtbaar worden en in 2000 geëvalueerd. Op basis daarvan kan voor de volgende Cultuurplanperiode een andere verdeling worden vastgesteld, die meer recht doet aan de herkomst van de vormgevings gelden en aan het huidige multidisciplinaire karakter van de kunsten.

⁷ Sinds medio 1997 heeft de RKS een gecombineerde subsidiecommissie voor Beeldende Kunst en Vormgeving. Het kan zinvol zijn de ervaringen van deze commissie te betrekken bij de discussie over nieuw vormgevingsbeleid in het kader van de OCW-gelden.

6. Voorstellen voor nieuw beleid

Hieronder zijn de belangrijkste aanbevelingen van het advies samengevat.

1. Vergroten van de bijdrage van vormgeving aan de kwaliteit van de Rotterdamse buitenruimte, door het aanstellen van een gemeentelijke *adviseur vormgevingszaken* met helder gedefinieerde bevoegdheden en verantwoordelijkheden, alsmede door het identificeren en uitvoeren van *pilotprojecten* voor de inzet van vormgevers in de buitenruimte van Rotterdam.
2. Behoud van de 'vrije ruimte' in de stad voor vormgevers om in te werken en te presenteren, met in het verlengde daarvan de realisatie van *Casco* verzamelgebouwen voor – startende – vormgevers en kunstenaars uit andere disciplines.
3. Onderzoeken van de mogelijkheid om in Rotterdam een *Digitale Werkplaats* op te richten voor vormgevers en andere kunstenaars.
4. Uitvoering van een laagdrempelig, multidisciplinair, experimenteel programma voor kleinschalige podia, met inbreng van de Rotterdamse ontwerpersgemeenschap, dat werkt als *Generator* voor de openbare discussie over vormgeving.

En tenslotte:

5. Samenwerking tussen Kunstzaken en Economische Zaken op vormgevingsgebied, teneinde het Rotterdamse vormgevingsklimaat te versterken en de bijdrage van vormgeving aan de Rotterdamse economie te vergroten.
6. In de tweede helft van de Cultuurplanperiode 1997-2000 meer recht doen aan herkomst en bestemming van de rijksgelden voor vormgeving, door binnen de huidige activiteiten die met deze gelden worden gefinancierd meer aandacht aan vormgeving te besteden.

VORMGEVING IN ROTTERDAM

Rotterdamse Kunststichting

bijlagen

November 1998

HISTORISCHE SCHETS

Mentaliteitsgeschiedenis

In deze historische schets ligt de nadruk op de mentaliteitsgeschiedenis van het ontwerpen tegen de achtergrond van de industrialisatie in de afgelopen eeuw. Dit betekent dat vooral het industrieel ontwerpen aandacht krijgt. Verwante ontwerpdisciplines komen in beeld voor zover zij een relatie hebben met de beschreven stroming.

Natuurlijk heeft de komst van nieuwe materialen en technieken invloed gehad op de ontwikkeling van het ontwerpvak, evenals de artistieke en politieke stromingen van deze eeuw dit hadden op de opvattingen van ontwerpers. Opdrachtgevers bij industrie en overheid speelden daarnaast een belangrijke rol. Het is echter onmogelijk in dit korte bestek – en in het kader van deze notitie – aan al deze aspecten gelijke aandacht te besteden.

De eerste helft van deze eeuw

De Arts en Crafts beweging die eind negentiende eeuw (1888) in Engeland ontstond stelde ambachtelijke kwaliteit tegenover de vervlakking van vorm en ornament, die het gevolg waren van het fantasieloos kopiëren van ambachtelijke modellen door de opkomende industrie. Zij geloofde dat goede kunst en vormgeving leidden tot een betere samenleving en benadrukte de deugden van eenvoud en eerlijkheid in vormtaal en materiaalgebruik. Hoewel de handmatig vervaardigde producten duur en exclusief bleven leidde de beweging uiteindelijk tot een hervorming en verbetering van de standaarden in industriële productie in Europa. Haar ideeën vonden begin deze eeuw (1907) navolging bij de leden van de Deutsche Werkbund, die echter niet terugvielen op het ambacht maar zochten naar goede, universele vormen voor de nieuwe industriële producten. Schoonheid en spiritualiteit werd verkregen door het harmonisch samengaan van vorm, functie en materiaal, zonder toegevoegd ornament. In 1917 werd in Nederland de multidisciplinaire groep De Stijl opgericht, die zocht naar een nieuwe, 'universele' cultuur: een harmonie tussen individueel en universeel, mannelijk en vrouwelijk, horizontaal en verticaal. Hierbij paste een nieuwe, eigen vormtaal die niet was afgeleid van de natuur of van historische modellen. Gelijktijdig kwam in het revolutionaire Rusland het Constructivisme op: kunstenaars moesten de fabriek in, 'waar het echte leven wordt gemaakt', de kunst moest afdalen uit haar ivoren toren en zich rechtstreeks verbinden met massaproductie en industrie, als teken van een nieuwe sociale en politieke orde.

Al deze opvattingen waren van invloed op de in 1919 in Duitsland opgerichte school het Bauhaus, waar de basis van de moderne beweging werd gelegd. De modernisten wilden de barrières slechten tussen esthetiek, technologie en samenleving. De hiërarchie in de kunsten, het onderscheid tussen autonoom en toegepast, werd overboord gegooid. De kunstenaar bezat het vermogen 'het levenloze machinale product te bezielen'; door de technologie te omhelzen konden goede producten in grote oplagen worden vervaardigd en zo de man in de straat bereiken. De modernisten meenden dat goede vormgeving het bewustzijn kon veranderen: verbetering van de leefomgeving zou leiden tot een verbetering van de psychische gesteldheid van de mens. De nadruk lag op de functionaliteit van de producten, hun schoonheid kwam voort uit hun eerlijkheid: materiaal, constructie en productiemethode mochten niet door decoratie worden verbloemd. De 'nieuwe typografie' van het Bauhaus had een objectieve, zakelijke uitstraling, met schreefloze lettertypes en een veelvuldig gebruik van fotomontage. Historische stijlen en technieken stonden volgens de modernisten in de weg van de vooruitgang; slechts uit de pure, abstracte vorm kon een universele, internationale stijl ontstaan.

In 1933 sloten de Nazi's het Bauhaus. Veel docenten weken uit naar Amerika, waar zij grote invloed hadden op de naoorlogse ontwerpcultuur en -opleidingen. In Europa zette de in 1950 opgerichte Hochschule für Gestaltung in Ulm de traditie van het Bauhaus voort. Daarnaast werden veel kunstacademies op het Bauhaus-model gebaseerd. De 'Zwitserse School', een stroming die na 1933 in Zurich en Basel was ontstaan, verbreidde tot ver in de jaren '60 de nieuwe typografische opvattingen.

De naoorlogse periode

Aanvankelijk beheersten de moderne beweging en de internationale stijl de naoorlogse ontwerppraktijk. De geschiedenis ging echter een andere weg dan voor de oorlog was voorzien. In de jaren '60 deed, met het succes van de wederopbouw, de consumptiemaatschappij haar intrede. Het modernisme raakte steeds minder verbonden met haar oorspronkelijke idealen en de internationale stijl werd - als blauwdruk voor goedkope massaproductie - geannexeerd door het kapitalisme en de commercie. Dat

leidde tot een omgeving die al spoedig werd ervaren als kil, onpersoonlijk en dominant - onherbergzame steden, gezichts- en emotieloze gebouwen en producten - waarin de mens zich niet langer thuis voelde.

Een reactie daarop bleef niet uit. Het 'radicale design' in de jaren '60 van Archigram in Engeland en Superstudio en Archizoom in Italië propageerde een antikapitalistische, subversieve architectuur en vormgeving, waarin de gebruiker zelf zijn omgeving kon beïnvloeden. Met de nieuwste technieken kon de mens zich als een moderne nomade eenvoudig verplaatsen en naar believen ruimtes, diensten en apparaten aan zijn leefomgeving toevoegen. Het Italiaanse 'antidesign' van de jaren '70 verzette zich tegen het van bovenaf opgelegde dictaat van de 'goede vorm'. De moderne stijl werd gezien als een goedkope marketingtruc om valse behoeftes te wekken en de verkoopcijfers te verhogen. De 'antidesigners' speelden met schaal en vorm, maakten visuele grappen en spotten met functionele waarden. De sociaal-culturele waarde van een product achtten zij belangrijker dan de esthetische vorm. Dit leidde vaak tot pop-art-achtige objecten, die overigens wel door de industrie werden gemaakt.

Tegelijkertijd vond in Amerika als reactie op de internationale stijl een 'crafts revival' plaats, met hernieuwde aandacht voor de kwaliteit van afwerking en materialen. Ontwerpers maakten zelf hun producten, los of in kleine series. Deze ambachtelijke productie in eigen beheer was geen terugval op de geschiedenis, maar bood ontwerpers een model om de eigen vooruitstrevende visies concreet gestalte te geven. Verder kwam uit het architectuurdebat het postmodernisme voort, dat het eclectische beeld van het Amerikaanse stadslandschap omhelsde: vol kitsch, 'slechte smaak' en schreeuwende billboards. Hoge en lage cultuur waren in deze opvatting gelijkwaardig. Historische citaten, decoratie en kleurigheid waren weer toegestaan. Producten hadden in deze opvatting behalve een gebruiksfunctie en een esthetische waarde ook een betekenis, een eigen taal, een symbolische functie. Deze 'productsemantiek' bepaalde vanaf midden jaren '70 het curriculum van de Cranbrook Academy of Art, een belangrijk centrum van postmodernisme. De California New Wave van de jaren '80 was evenzeer door de studies op Cranbrook beïnvloed als door de nieuwe Apple-computers: een losse, intuïtieve grafische stijl met niet-modernistische - traditionele en zelfontworpen - lettertypes, felle kleuren en een gefragmenteerde gelaagdheid van typografie, fotografie en illustraties.

Het Italiaanse postmodernisme kreeg in 1979 gestalte met de oprichting van de radicale groep Studio Alchymia, waarvan Alessandro Mendini de belangrijkste woordvoerder was. Zij maakten prototypes om te provoceren, zoals de collecties 'Bauhaus 1 en 2' waarin de klassieke ontwerpen werden vervormd en van kitschelementen voorzien. Andere meubels citeerden de populaire cultuur van het 'fifties'-design. Hieruit ontstond later de Memphis-groep, onder leiding van Ettore Sottsass. Memphis wilde het niet bij kritiek laten, maar daadwerkelijk nieuwe ontwerpen produceren. Ook deze waren anti-functionalistisch; de nadruk lag op decoratie en op herwaardering van 'goedkope' materialen als plastic laminaat. Anders dan de 'radical designers' van de jaren zestig wilde Memphis niet de maatschappij zelf veranderen, maar de starre houding van ontwerpers tegenover een veranderende samenleving. Kunsthistorica Renny Ramakers schrijft hierover¹: 'Memphis hekelde niet de consumptiemaatschappij, maar de modernistische beweging die was blijven steken in haar principes en zich niets aantrok van de ontwikkelingen die de maatschappij had ondergaan, geen rekening hield met het feit dat de samenleving was uiteengevallen in een veelheid van culturen, en zich al helemaal niet bekommerde om de taal, de symboolwaarde van het product.'

Memphis kreeg wereldwijde invloed. Ontwerpers voelden zich bevrijd uit het keurslijf van het modernisme en kregen een nieuw arsenaal aan middelen en inspiratiebronnen. Met hun vrolijke, ongecompliceerde producten bereikten zij een groter publiek dan hun strenge modernistische voorgangers. Het waren echter vooral de uiterlijke kenmerken - de stippels en strepen, de speelse vormen en vrolijke kleuren - die op grote schaal werden overgenomen en al snel door de populaire cultuur werden geabsorbeerd. Aan de symbolische en metaforische betekenis van deze uiterlijkheden werd voorbijgegaan. 'Design' begon als stijl een eigen leven te leiden. Ramakers: 'Het manifeste ging ervan af, waarop de willekeur kwam bovendrijven. Aan het eind van de jaren tachtig was de beweging leeggezogen. Het was maniërisme geworden. Vorm zonder inhoud. Inmiddels had Memphis zichzelf opgeheven.'

Eind jaren '80 leek het maatschappelijk element verdwenen uit de openbare discussie over vormgeving. 'Design' was een scheldwoord geworden voor behaagzieke, overbodige en vaak onbruikbare producten, het symbool van het lege individualisme en consumentisme in het tijdperk van yuppies en Reaganomics.

¹ 'Droog Design, spirit of the nineties', Renny Ramakers, Uitgeverij 010, Rotterdam, 1998

De kiem voor een tegenbeweging was echter al in de jaren '70 gelegd. In zijn boek 'Design for the real world' (1971) hekelde de Amerikaanse ontwerper Victor Papanek de dienstbaarheid van het ontwerpvlak aan de commercie en het gebrek aan sociaal verantwoordelijkheidsgevoel van de ontwerper, die zich teveel richtte op vorm en productietechnieken en te weinig op de gebruikswaarde van een product. Papanek wilde kant-en-klare producten vervangen door eenvoudige zelfbouwpakketten, die de gebruiker zelf kon assembleren en die zo nodig aangepast konden worden aan nieuwe behoeften. Complexere, gespecialiseerde producten zouden door meerdere mensen worden gedeeld. Zo werd de wegwerpcultuur tegengegaan.

In de jaren '70 en '80 werkte Papanek veel in de Derde Wereld, waar hij eenvoudige oplossingen bedacht voor lokale vraagstukken. Daarmee wilde hij aantonen dat ontwerpers een rol konden spelen in de oplossing van problemen van de mensheid, zonder zich bijvoorbeeld direct tot dokter te hoeven omscholen. Papanek's opvattingen vonden weerklank in het congres 'design for need' (Londen, 1976) waar design werd beschouwd in de context van sociale en politieke kwesties als de Derde Wereld, het milieu - 'green design' - en het ontwerpen van mooie en goede producten voor invaliden - 'design for disability'. In het spoor van 1968 ontstond in Frankrijk het grafisch ontwerpcollectief Grapus (1970), dat zich lange tijd voornamelijk toelegde op het ontwerpen van posters voor de linkse politieke strijd, in een collageachtige stijl met subversieve beelden.

Toch zou het tot begin jaren '90 duren voor er een wereldwijde bezinning op de positie van het ontwerpvlak op gang kwam. Dit ging gepaard met een algemeen besef in de samenleving dat de natuurlijke bronnen niet straffeloos konden worden uitgeput en met een hernieuwde aandacht voor de verschillen tussen arm en rijk, tussen de Derde Wereld en de Westerse landen. Daarnaast werd de invloed van verschillende emancipatiebewegingen - vrouwen, niet-westerse bevolkingsgroepen, ouderen, invaliden - steeds sterker: het beeld van de samenleving werd heterogener. Al deze onderwerpen bepaalden in de jaren '90 in toenemende mate de agenda van internationale designcongressen, waar Victor Papanek opnieuw een graag geziene gast was.

De vernieuwing in het ontwerpen kwam nu niet meer uit Italië of Amerika, maar uit Noord-Europa. Ontwerpers in Engeland, Duitsland en Nederland namen het voortouw. In eigen beheer en op eigen initiatief ontstonden aanvankelijk 'ready-mades', producten waarin bestaande objecten, vormen en materialen in een creatieve vorm van 'recycling' werden geassembleerd tot nieuwe gebruiksvorwerpen. De producten waren 'one-offs' of werden in kleine series gemaakt. Op deze manier konden de wetmatigheden van industrie en markt worden omzeild. Gaandeweg begon men ook nieuwe producten te ontwerpen, in een eenvoudige, sobere stijl die door zijn minimalisme wel herinnerde aan de vooroorlogse modernistische vormgeving van de jaren dertig, maar door zijn materiaalgebruik en ironische toets een veel zachtere uitstraling had. Deze ontwerpen werden snel opgepikt door onder meer de Italiaanse en Duitse industrie en bepalen, samen met een revival van het vriendelijke modernisme van de Scandinavische vormgeving uit de jaren vijftig, tegenwoordig het internationale beeld van de productvormgeving.

Heden

Daarmee bestaat opnieuw de mogelijkheid dat deze 'nieuwe soberheid' van opvatting verwordt tot stijl, zonder dat de uitgangspunten die hieraan ten grondslag lagen worden overgenomen en geïmplementeerd. Het milieuprobleem kan bijvoorbeeld niet alleen worden opgelost met minder of milieuvriendelijkere producten. Daarvoor is meer nodig. Sommige producten moeten (deels) worden vervangen door diensten, zoals de auto-op-afroep. Andere, niet door diensten vervangbare producten, dienen met nieuwe technologie zo sterk en flexibel te worden gemaakt, of met ambachtelijke vaardigheid zo waardevol en mooi, en met nieuwe ergonomische inzichten zo gebruiksvriendelijk, dat ze weer meerdere mensenlevens meegaan. Minder vaak nieuwe producten dus, en soms helemaal geen.

Voordat industrie en samenleving de benodigde cultuuromslag hebben gemaakt is er echter nog een lange weg te gaan. Ontwerpers kunnen daarin een rol spelen door hun deskundigheid en oplossend vermogen beschikbaar te stellen voor het nadenken over maatschappelijke problemen. In de beleidsteams van premier Blair van Groot-Brittannië en president Clinton van de Verenigde Staten zijn dan ook ontwerpers opgenomen. Ontwerpers zijn ook nodig om de oplossingen voor maatschappelijke problemen zo vorm te geven dat ze een brede acceptatie vinden. Daarom heeft het Nederlandse Vormgevingsinstituut zich voor de komende jaren thema's gesteld als duurzaamheid, ontwerpen voor ouderen, nieuwe ambachtelijkheid, het publieke domein, en de implementatie van nieuwe media.

De computer heeft inmiddels het ontwerpproces ingrijpend veranderd, maar dat niet alleen: de nieuwe media beïnvloeden de samenleving op alle fronten. Ontwerpers zijn nodig voor het toegankelijk, hanteerbaar en menselijk maken van de nieuwe communicatie- en informatietechnologie. De omgang met de nieuwe digitale technieken leidt ook tot de vervaging van traditionele grenzen tussen

vakgebieden: bij een interactief product kunnen zowel grafische en industriële ontwerpers betrokken zijn als musici, filmers, psychologen en ergonomen. Deze grensvervaging wordt versterkt door het focussen op maatschappelijke thema's in het 'design for need' programma, waardoor filosofen, sociologen, economen, ecologen of biotechnologen natuurlijke partners van ontwerpers worden. Een tegenwicht voor de globalisering en snelheid van de nieuwe communicatietechnologie is de toenemende aandacht voor lokale - westerse en niet-westerse - culturen en ambachten, voor plaatselijke identiteit en voor handmatig vervaardigde kwaliteit, die het object weer dierbaar en identificeerbaar maken.

Aan de vooravond van het derde millennium wordt de designcultuur getypeerd door nieuwe ernst en nieuwe openheid. Gericht op soberheid, lichtheid en duurzaamheid, maar tevens openstaand voor de waarde van emotie, decoratie, herinnering, traditie en invloeden vanuit andere culturen. Bescheidener over de eigen mogelijkheden de wereld te verbeteren, maar tegelijkertijd met een serieuzer besef van de sociale verantwoordelijkheid van de ontwerper.

De in het voorgaande beschreven stromingen zijn steeds voorhoedes geweest, rond een of enkele visionaire personen. Hun invloed is altijd maar geleidelijk en soms ook maar gedeeltelijk doorgedrongen tot de dagelijkse praktijk. Daarom blijft het van belang de vormgeving, naast zijn economische en maatschappelijke functies, als een culturele activiteit te beschouwen en het openbaar debat hierover te voeren.

DESIGNPRIJS ROTTERDAM

Aanleiding

Het initiatief voor de Designprijs Rotterdam ontstond begin jaren negentig, toen verschillende steden in de slag waren als vestigingsplaats voor het Nederlandse Vormgevingsinstituut. Toen de keuze uiteindelijk op Amsterdam viel besloot Rotterdam de prijs toch in te stellen, met de overweging dat deze ontwikkeling 'onverlet laat dat de toegepaste kunsten een speerpunt van beleid zijn en blijven in deze stad. De instelling van een Nationale Designprijs, waarvoor de Rotterdamse Kunststichting de organisatie op zich heeft genomen, is hiervan een veelzeggend voorbeeld.¹

Opzet

De Designprijs Rotterdam is een Nederlandse prijs voor alle disciplines van vormgeving en ontwerpen. De prijs is tussen 1993 en 1997 jaarlijks uitgereikt aan de vormgever of ontwerper van het beste product van het voorgaande jaar. Aan de prijs is een geldbedrag van veertigduizend gulden verbonden. Iedere in Nederland gevestigde vormgever, ontwerper, ontwerp bureau of bedrijf kan één of meerdere producten aanmelden. Een Nederlandse nominatiecommissie selecteert uit de inzendingen minimaal vijftientwintig, maximaal vijftig producten. De genomineerde producten worden gedurende een aantal weken tentoongesteld. Een internationale jury kiest daaruit de prijswinnaar en kent maximaal vijf eervolle vermeldingen toe. De nominaties worden gepubliceerd in een landelijk vormgevingstijdschrift. De zelfstandige publicatie van het juryrapport, vergezeld van een aantal opiniërende artikelen over ontwikkelingen in de (Nederlandse) vormgeving, sluit jaarlijks de prijs af.

Ontwikkeling

De Rotterdamse Kunststichting organiseerde de prijs van 1993 tot en met 1997. In die periode bouwde de prijs snel een gevestigde reputatie op. Het naast elkaar tonen en beoordelen van producten uit verschillende vormgevingsdisciplines, aanvankelijk als 'appels met peren vergelijken' bekritiseerd, werd gaandeweg geaccepteerd, en gewaardeerd als middel om de discussie over de gemeenschappelijke kwaliteiten van de Nederlandse vormgeving naar een hoger plan te brengen. Rotterdam verwierf de reputatie ieder jaar twee maanden de 'designhoofdstad' van Nederland te zijn; een groeiend aantal Rotterdamse galleries, winkels en ontwerpersinitiatieven ontplooiden aan de prijs gerelateerde activiteiten. Ook internationaal maakte de prijs naam. Onder de titel 'Mentalitäten' toonde de Securitas Galerie in Bremen van november 1995 tot januari 1996 een overzicht van de eerste drie jaar Designprijs Rotterdam. Datzelfde overzicht, aangevuld met producten uit de nieuwe selectie, reisde in 1996 verder naar het Design Centrum in Stuttgart.

Evaluatie

In maart 1997 werd de Designprijs Rotterdam voor de vijfde keer uitgereikt. De RKS verzocht het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen het functioneren van de prijs te evalueren. De positieve resultaten bevestigden de RKS in haar overtuiging dat de prijs gecontinueerd diende te worden. Het onderzoek naar de Designprijs Rotterdam 1993-1997 bestaat uit een enquête onder vormgevers, ontwerpers en vormgevingsdeskundigen en een studie naar de aandacht voor de Designprijs in de media. Hieronder de belangrijkste conclusies:²

- De Designprijs is erin geslaagd zijn twee hoofddoelstellingen te realiseren: stimuleren van het openbaar debat over vormgeving in Nederland en de aandacht vestigen op de gemeenschappelijke kwaliteiten van Nederlandse vormgeving.
- De aandacht voor de Designprijs Rotterdam in de media is jaarlijks gestegen. Vooral de landelijke dagbladen zijn trouwe en kritische volgers van de prijs. Door de radio- en televisieprogramma's over de prijs wordt in brede kring het belang, de functie en achtergronden van vormgeving uitgedragen. In artikelen over de prijs wordt Rotterdam meermalen aangeduid als 'centrum voor vormgeving'.
- De prijs is in vijf jaar uitgegroeid tot de belangrijkste Nederlandse vormgevingsprijs: hij levert volgens vormgevers, ontwerpers en vormgevingsdeskundigen de meeste erkenning op voor genomineerden en winnaars, en is het effectiefst voor de promotie van Nederlandse vormgeving.
- Over de twee belangrijkste kenmerken van de Designprijs Rotterdam - de integratie van vormgevingsdisciplines en het systeem van open inschrijving - is het oordeel van vakgenoten positief, met name van de jongere generatie.

¹ Brief van Yvonne de Rijk, wethouder Kunstzaken, aan Hedy d'Ancona, Minister van WVC, d.d. 5 juni 1992.

² 'Vijf jaar Designprijs Rotterdam', onderzoek van het Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen, drs Marianne Toussaint, 1997.

Voortaan tweejaarlijks

De evaluatie gaf geen aanleiding om wijzigingen aan te brengen in de hierboven beschreven basisopzet van de prijs. Alleen op de vraag naar de gewenste frequentie was het antwoord niet eenduidig: jongere ontwerpers zagen graag een jaarlijks overzicht van nieuwe producten, terwijl oudere ontwerpers en vormgevingsdeskundigen de voorkeur gaven aan een twee- of driejaarlijkse prijs, waarbij de nadruk ligt op het hoge kwaliteitsniveau van de nominaties. Dat laatste argument was voor de RKS aanleiding om voor een tweejaarlijkse frequentie te kiezen, mede omdat de Raad voor Cultuur in een eerder advies over de prijs hiervoor had gepleit. Het potentieel reservoir aan goede producten wordt hiermee verdubbeld, waardoor de kwaliteit van de nominaties en dus ook van de Designprijs-tentoonstelling minder afhankelijk is van de oogst van één jaar. Dit komt het niveau en het gezag van de prijs ten goede en maakt de tentoonstelling tevens interessanter voor overname door buitenlandse instellingen. Een tweejaarlijkse frequentie heeft ook voordelen voor de continuïteit van de prijs op langere termijn. De jaarlijkse financiële en organisatorische druk wordt minder en er ontstaat meer ruimte om de uitstraling van de prijs binnen en buiten Rotterdam met nevenactiviteiten te vergroten.

Verzelfstandiging

Het vijftigjarig jubileum was voor de RKS ook aanleiding om zich te bezinnen op haar rol als organisator van de Designprijs Rotterdam. De uitvoering van een dergelijk grootschalig project paste niet meer binnen de taakopvatting van de gereorganiseerde RKS. Daarnaast heeft de RKS de goede traditie om succesvolle initiatieven na verloop van tijd te verzelfstandigen. De RKS besloot daarom de organisatie van de prijs in 1998 over te dragen aan een speciaal daarvoor op te richten stichting, die om inhoudelijke, financiële en praktische redenen gelieerd diende te zijn aan een Rotterdamse kunstinstelling.

Museum Boijmans Van Beuningen

De verzelfstandiging van de Designprijs Rotterdam is bij Collegebesluit d.d. 10 maart 1998 goedgekeurd. De keuze voor een Rotterdamse instelling werd daarbij aan de RKS gelaten. De nieuwe stichting is gelieerd aan Museum Boijmans Van Beuningen. Deze keuze berust op verschillende argumenten. De opvattingen van het museum en de RKS over opzet en karakter van de prijs bleken op alle belangrijke punten overeen te komen. De opzet van de prijs - voor alle disciplines van vormgeving, open inschrijving, een Nederlandse nominatiecommissie en een internationale jury - blijft gehandhaafd, de frequentie wordt tweejaarlijks. Daarnaast is het museum bereid zelf te investeren in de totstandkoming van de prijs, waardoor de subsidie van de RKS voor de komende edities op een aanvaardbaar niveau kan blijven. Het museum biedt ook een goede context voor de presentatie van nominaties voor de Designprijs Rotterdam. De rijke collecties kunstnijverheid en vormgeving geven reliëf aan de nieuwste producten van Nederlands design en geven het museum een (inter-)nationale status die zal afstralen op de reputatie van de prijs.

Toekomst

De Designprijs Rotterdam heeft inmiddels aangetoond een vormgevingsprijs van nationaal belang te zijn. Behoud van deze prijs voor de stad Rotterdam, in de hierboven geschetste constellatie, betekent niet alleen dat het 'speerpunt toegepaste kunsten' hiermee blijvend een prominente invulling krijgt, maar ook dat Rotterdam zijn inmiddels opgebouwde reputatie als 'centrum van vormgeving' kan handhaven en versterken. De RKS zal de eerste edities van de prijs in de nieuwe opzet ondersteunen. Voor de continuïteit van de prijs op de lange termijn en met het oog op de wens nieuw vormgevingsbeleid te ontwikkelen is opname in het komende Cultuurplan echter wenselijk.

BESTEDING RIJKSGELDEN VOOR VORMGEVING IN ROTTERDAM

Dat de tweeledige bestemming van de gedecentraliseerde rijks gelden in Rotterdam tot nu toe nauwelijks uit de verf is gekomen kan worden verklaard uit de voorgeschiedenis. Bij het instellen van de regeling in 1988 wordt twee miljoen gulden uit het rijksbudget voor vormgeving toegevoegd aan de beeldende kunst-gelden. Het totale vormgevingsbudget van OCW bedraagt op dat moment tien miljoen gulden. De bestemming van een vijfde deel hiervan voor vormgevingsbeleid van lagere overheden geeft aan dat het Rijk grote waarde hecht aan de ontwikkeling daarvan.

Deze ambitie wordt in de beginfase van de nieuwe regeling echter onvoldoende duidelijk gecommuniceerd. Pas in 1992 wordt in de 'Interim bijdrageregeling beeldende kunst en vormgeving' uitgesproken dat '*expliciter* dan tot nu toe aan de provincies en de vier grote steden thans de mogelijkheid wordt geboden aandacht te besteden aan de *stimulering van de vormgeving*.' Artikel 2.2 van dit besluit luidt: 'Ter bekostiging van voorzieningen in de gemeenten Utrecht, Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, die ten doel hebben de mogelijkheden voor productie, spreiding en afname van werken van beeldende kunst *en vormgeving* te bevorderen, verstrekt Onze Minister in 1992 aan genoemde gemeenten een bijdrage.' Sinds 1994 wordt de lagere overheden ook gevraagd in de financiële verantwoording van de besteding van deze bijdrage expliciet aan te geven welk deel daarvan voor vormgeving is aangewend.

Dan is het echter al te laat. Door de vaagheid van het Rijk over het doel van deze gelden en de relatie met de oude BKR-regeling kan men het Overleg Beeldende Kunst nauwelijks aanrekenen dat het eerste verdelingsvoorstel voor de periode 1989-1992 alleen beeldende kunst-projecten betreft. Hieruit worden onder meer waardevolle nieuwe initiatieven als het kunstcentrum Witte de With, de stadscollectie van museum Boijmans van Beuningen en een bijdrage aan het Nederlands Foto-instituut gefinancierd. Aangezien deze projecten worden gecontinueerd en de rijksbijdrage de eerste acht jaar gelijk blijft, valt in de daaropvolgende kunstenplanperiodes moeilijk aan deze verdeling te tornen om ruimte te maken voor - nieuw - vormgevingsbeleid.

Nadat het ministerie bij het tweede Kunstenplan meer duidelijkheid heeft gegeven, schrijft de wethouder Kunstzaken bij de instelling van de Designprijs Rotterdam in 1992 aan de RKS het volgende: 'Ik stel mij voor dat het gemeentelijke aandeel in de door u ingediende begroting ten laste wordt gebracht van de zgn. ex-BKR-middelen ad f 3,7 mln. Daarvan - heeft de minister gezegd - moet 7 à 8 % worden afgezonderd t.b.v. specifiek vormgevingsbeleid. Het lijkt mij goed als het Overleg Beeldende Kunst bespreekt waar en hoe de nodige middelen worden gevonden'.¹

Dat blijkt lastig zoeken. De 20.000 gulden die men uiteindelijk vindt worden toegevoegd aan het subsidiebudget voor vormgeving van de RKS. De Designprijs is inmiddels uit interne RKS-middelen en met externe subsidies en sponsoring gefinancierd. Voor de huidige Cultuurplanperiode stelt het OBK oorspronkelijk voor om de bijdrage aan het Nederlands Fotoinstituut te beëindigen en daarmee onder andere een reservering voor vormgeving te bekostigen, van 150.000 olopend naar 250.000 gulden. Dit wordt echter niet gefiatteerd. Tenslotte is voor 1997 een budget van 83.000 gulden voor vormgeving gereserveerd en voor de periode 1998-2000 jaarlijks 123.000 gulden. Dit wordt ondergebracht in het subsidiebudget voor manifestaties en projecten vormgeving van de RKS.

¹ Brief d.d. 14 februari 1992, van Yvonne de Rijk, wethouder Kunstzaken, aan de directeur van de RKS

De Rotterdamse Kunststichting stimuleert de
ontwikkeling van kunst en cultuur in de stad door
middel van subsidiëren, adviseren en debat.

bezoekadres
Mauritsweg 35

postadres
Postbus 2800
3000 CV Rotterdam

telefoon
(010) 414 16 66

telefax
(010) 413 51 95

e-mail
rks@rks.nl

internet
<http://www.rks.nl>